

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ**

К.Ш. ТОКТОМАМАТОВ АТЫНДАГЫ ЭЛ АРАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

Д 08.20.606 ДИСЕРТАЦИЯЛЫК КЕНЕШ

Кол жазма укугунда

УДК: 338.109.76:338.109.87:338(5752)

ЖАМАШЕВА ГУЛБАРА СУЛТАНБЕКОВНА

**"КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КАЙРА ИШТЕТҮҮ ТАРМАГЫНЫН
СУБЪЕКТИЛЕРИНИН ӨНҮГҮҮСҮНҮН ЗАМАНБАП ШАРТТАРЫНДА
ЭКОНОМИКАЛЫК ТОБОКЕЛДИКТИ БАШКАРУУ МЕХАНИЗМИН
ӨРКҮНДӨТҮҮНҮН НЕГИЗГИ БАГЫТТАРЫ"**

08.00.05-Экономика жана эл чарбасын башкаруу адистиги

Экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу
үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

ЖАЛАЛ-АБАД 2021 ж

Диссертациялык иш К.Ш.Токтомаматов атындагы Эл аралык университетинин Экономика жана экономикалык изилдөөлөр кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи:

Кантороева Гульзат Кантороевна
экономика илимдеринин доктору,
М. Рыскулбеков атындагы КЭУнун
профессору

Расмий оппоненттер:

Ишенов Бейшенбек Чонмурунович
экономика илимдеринин доктору,
М. Рыскулбеков атындагы КЭУнун
“Финансы жана каржылык технологиялар”
кафедрасынын профессору

Сакибаев Канатбек Шерикбаевич,
экономика илимдеринин кандидаты,
Ош мамлакеттик университетинин
«Ишканалардын экономикасы жана
бизнести башкаруу» кафедрасынын доценти

Жетектөөчү мекеме:

К.И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук
агрардык университет, «Айыл чарбанын
экономика жана ишкердик» кафедрасы,
дареги: Кыргыз Республикасы
Бишкек ш., Медерова коч. 68

Диссертациялык иш 2021-жылдын _____ саат _____
К.Ш. Токтомаматов атындагы Эл аралык университетинин жана Ош
мамлекеттик университетинин алдындагы экономика илимдеринин доктору
(кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча Д 08.20.606
диссертациялык кеңешинин отурумунда К.Ш. Токтомаматов атындагы илим
изилдөө, иштеп чыгуу жана инновация борборунда корголот. Дареги: Кыргыз
Республикасы, 715613, Жалал-Абад шаары, Жеңи-Жок көчөсү 30.

Диссертация менен Жалал-Абад шаарындагы К.Ш. Токтомаматов
атындагы Эл аралык университетинин илимий китепканасында таанышууга
болот. Дареги: Кыргыз Республикасы, 715613, Жалал-Абад, ул. Жени-Жок, 30
жана диссертациялык кеңештин www.mnu.kg сайтында.

Автореферат 2021-жылдын “_____” _____ таратылды.

Д. 08.20.606 диссертациялык кеңешинин
окумуштуу катчысы,
э.и.к., доцент:

Торогелдиева А.Б.

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Теманын актуалдуулугу бардык өлкөлөрдө, анын ичинде Кыргызстанда мамлекеттик экономикалык саясаттын эң маанилүү милдеттеринин бири өлкөнүн калкынын азык -түлүк менен камсыздалышы болгон жана болуп калууда. Тамак -аш менен камсыз кылуу кайра иштетүү өнөр жайынын артыкчылыгы болуп саналат.

Кайра иштетүүчү өнөр жай ишканалары ар бир мамлекеттин экономикасынын стратегиялык субъекттери болуп саналат. Айыл чарба продукциялары жана аларды кайра иштетүү Кыргызстандын рыноктук механизмде маанилүү ролду ойнойт, анткени алар башка социалдык маанилүү тармактар үчүн чийки зат катары кызмат кылат.

Ошол эле учурда, кайра иштетүү өнөр жайынын ишканаларында тобокелдик кырдаалдарды башкарууга келгенде, көйгөйдүн олуттуулугу жогорулайт, алар ата мекендик экономиканы айыл чарба продукциясын өндүрүүнүн жана кайра иштетүүнүн олуттуу көлөмү менен камсыздайт.

Бирок, экономикалык тобокелдиктердин теориялык жана методологиялык көйгөйлөрү, аларды контролдоонун методологиясы жана уюштурулушу учурда толук изилденбей жаткандыгын моюнга алуу керек. Азык-түлүк комплексинде өндүрүш менен гана чектелбестен, айыл чарба продукциясын мүмкүн болушунча толук сактап калуу, минималдуу өндүрүш чыгымдары менен калк үчүн жогорку сапаттагы тамак-аш азыктарына айлантуу зарыл, бул экономикалык тобокелдиктерди минималдаштырууга жардам берет.

Талдоо көрсөткөндөй, базар экономикасы өзүнө мүнөздүү мыйзамдарга ылайык иштейт, атрибуттары өзүн өзү жөнгө салуу жана мамлекеттик жөнгө салуу болуп саналат. Ошол эле учурда, тамак -аш комплексинин жана андагы кайра иштетүү өнөр жайынын өзгөчөлүгүнө байланыштуу, экономикалык тобокелдиктерди аныктоо жана минималдаштыруу процесси өзүнөн өзү болбошу керек. Мунун баары кайра иштетүү өнөр жайынын ишканаларын тобокелдиктерди башкаруу чөйрөсүндө аларды өнүктүрүүнүн багыттарын издөөнүн негизинде башкаруунун жаңы механизмдерин иштеп чыгуу зарылдыгын тастыктайт.

.Ушуга байланыштуу, иштин актуалдуулугу алардын экономикалык туруктуулугун камсыз кылуу жана экономикалык тобокелдиктерди минималдаштыруу максатында башкаруунун уюштуруу-экономикалык механизмдин өркүндөтүүгө негизделген кризистен чыгуунун ыкчам жолдорун издөө менен аныкталат.

Диссертация темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар менен байланышы, негизги илимий программалар (долбоорлор), окуу жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүүчү негизги изилдөө иштери. Диссертациялык иш төмөнкү программалык документтердин алкагында жүргүзүлгөн: "2018-2025-жылдарга Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы", "Кыргыз Республикасынын региондорун келечекке социалдык-экономикалык өнүктүрүү концепциясы". , Кыргыз Республикасынын мейкиндик маалыматтарынын улуттук инфраструктурасын өнүктүрүү стратегиясы; 2018-2022-жылдарга Кыргыз Республикасын Өнүктүрүү Программасы, "Айыл чарба продукциясына регионалдык жана жергиликтүү рыноктордо суроо-талаптын жана сунуштун жылдык болжолун иштеп чыгуу боюнча чараларды ишке ашыруу жана каржылоо механизмдин улуттук программасы", ошондой эле изилдөө планы К. Ш.Токтомаматова атындагы Москва улуттук университети.

Изилдөөнүн максаты. Изилдөөнүн максаты - азык -түлүк комплексинин кризисинин шартында кайра иштетүү тармагын туруктуу өнүктүрүүнүн уюштуруучулук -экономикалык механизм түзүү боюнча сунуштарды теориялык жана практикалык негиздөө жана экономикалык тобокелдиктерди минималдаштыруу проблемаларын изилдөө.

Изилдөөнүн милдеттери.. Алдыга коюлган максатка ылайык, иште төмөнкүдөй негизги милдеттер чечилди:

- кайра иштетүү тармагын туруктуу өнүктүрүүнүн экономикалык тобокелдиктерди башкаруу механизмдин теориялык жана методологиялык негиздерин изилдөө, экономикалык тобокелдиктердин маңызын жана классификациясын изилдөө жана алардын пайда болушунун негизги себептерин аныктоо;
- кайра иштетүү тармагын туруктуу өнүктүрүүнүн уюштуруу-экономикалык механизмдин маңызын ачуу жана кайра иштетүү тармагындагы экономикалык тобокелдиктерди минималдаштырууга таасир этүүчү факторлорду аныктоо;
- кайра иштетүү өнөр жайынын туруктуулугун мүнөздөгөн баалоо методологиялык аспектилерин тактоо, тармактын структуралык өзгөрүүлөрүн талдоо жана кайра иштетүү тармагындагы ишканалардын ишинде экономикалык тобокелдиктерди минималдаштыруу боюнча чараларды көрүү;
- Евразия экономикалык бирлигинин өлкөлөрүндө айыл чарба продукциясы үчүн чийки зат базасын түзүүнүн экономикалык механизм иштеп чыгуу тажрыйбасын жалпылоо, агроөнөр жай интеграциясынын кызматташуу тутумун өркүндөтүү жана кайра иштетүү өнөр жай ишканаларынын экономикалык тобокелдиктерин минималдаштыруу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу;
- инвестициялык процесстерди өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу багыттарын негиздөө жана башкаруунун жана маркетингдин уюштуруу механизмдин тутумун өркүндөтүүнүн негизги багыттарын иштеп чыгуу;
- кайра иштетүү өнөр жайынын экономикалык тобокелдиктерин минималдаштыруу үчүн ички жана тышкы факторлордун таасирин эске алуу менен башкаруу механизм өркүндөтүү жолдорун иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана автор тарабынан жеке алынган эн маанилүү натыйжалар:

- кайра иштетүү өнөр жайын туруктуу өнүктүрүүнүн экономикалык механизмдин теориялык жана методологиялык негиздерин изилдеп, экономикалык тобокелдиктердин маңызын, классификациясын жана алардын пайда болушунун негизги себептерин изилдеп чыгышты;
- кайра иштетүү тармагын туруктуу өнүктүрүүнүн уюштуруу-экономикалык механизмдин маңызы ачылды, экономикалык тобокелдиктерди минималдаштырууга таасир этүүчү факторлор аныкталды;
- кайра иштетүү өнөр жайынын туруктуулугун мүнөздөгөн баалоо методологиялык аспектилери иштелип чыкты, тармакта түзүмдүк өзгөрүүлөр талданды жана тармактын ишканаларынын экономикалык тобокелдиктерин минималдаштыруу боюнча чаралар көрүлдү;
- айыл чарба продукцияларынын чийки зат базасын түзүүнүн экономикалык механизм иштеп чыгуу тажрыйбасы жалпыланды, агроөнөр жай интеграциясынын кооперация тутумун өркүндөтүү жана ишканалардын ишинде экономикалык тобокелдиктерди минималдаштыруу боюнча сунуштар иштелип чыкты;

- инвестициялык процесстерди өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу багыттары негизделген жана башкаруунун жана маркетингдин уюштуруу механизминин тутумун өркүндөтүү багыттары иштелип чыккан;
- башкаруунун экономикалык механизмин өркүндөтүү жолдору ички жана тышкы факторлордун таасирин эске алуу менен жана тармактын ишканаларынын ишинин экономикалык тобокелдиктерин минималдаштыруу.

Иштин практикалык мааниси кайра иштетүү өнөр жайынын туруктуу өнүгүү механизминин уюштуруу-экономикалык негиздерин негиздөө теориясын жана методологиясын тактоо жана тармактын ишканаларынын иш-аракеттеринин экономикалык тобокелдиктерин минималдаштыруудан, иш жүзүндө түздөн-түз колдонууга арналган илимий сунуштардан турат.

Алынган жыйынтыктардын экономикалык мааниси, алынган жыйынтыктарды ишканаларды башкаруу чөйрөсүндөгү ченемдик документтерди иштеп чыгуу жана экономикалык тобокелчиликтерди минималдаштыруу үчүн колдонууга боло тургандыгында. Жана ошондой эле ишканалардын жетекчилери жана менеджерлери тобокелдиктерди азайтуу боюнча чараларды иштеп чыгууда жана кайра иштетүү тармагындагы ишканалардын ишинде экономикалык тобокелчиликтерди минималдаштыруу боюнча чечимдерди кабыл алууда, алар экономикалык аныктаманы баалоодо методикалык колдонмолорду түзүүдө колдонулушу мүмкүн. кырдаал жана экономикалык тобокелдиктерди азайтуу.

Диссертациянын коргоого берилген негизги жоболору:

- кайра иштетүү өнөр жайын туруктуу өнүктүрүүнүн экономикалык механизминин теориялык жана методологиялык негиздерин изилдеп, экономикалык тобокелдиктердин маңызын, классификациясын жана алардын келип чыгышынын негизги себептерин изилдеген;
- кайра иштетүү өнөр жайын туруктуу өнүктүрүүнүн уюштуруучулук - экономикалык механизминин маңызы ачылды, экономикалык тобокелдиктерди минималдаштырууга таасир этүүчү факторлор аныкталды;
- кайра иштетүү өнөр жайынын туруктуулугун мүнөздөгөн баалоонун методологиялык аспектилери иштелип чыкты, тармактагы структуралык өзгөрүүлөр анализденди жана тармактын ишканаларынын экономикалык тобокелчиликтерин минималдаштыруу боюнча чаралар көрүлдү;
- кайра иштетүү үчүн айыл чарба продуктыларынын чийки зат базасын түзүүнүн экономикалык механизмин иштеп чыгуу тажрыйбасын жалпылаштырды, кайра иштетүү тармагындагы ишканалардын ишмердүүлүгүндө агроөнөр жай интеграциясы жана экономикалык тобокелчиликтер системасын жакшыртуу боюнча сунуштарды иштеп чыкты;

Издениучунун жеке салымы. Автор башкаруучулук чечимдерди кабыл алуунун эффективдүүлүгүн жогорулатууга жана кайра иштетүү тармагындагы ишканалардын өндүрүшүн диверсификациялоо контекстинде тобокелдиктерди баалоого мүмкүндүк берген ылайыкташтырылган тобокелдиктерди башкаруу тутумун сунуштайт, бул даражаны тез арада баалоого мүмкүндүк берет. башка маселени чечүүгө жана башка ресурстарга салыштырмалуу чектелген ресурстун наркын аныктоого негизделген ишкананын тышкы чөйрөсүндөгү өзгөрүүлөргө жараша тобокелдик;

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы. Изилдөөнүн материалдары, анын корутундулары жана сунуштары айыл чарба продукциясын өндүрүү, кайра иштетүү жана сатуу, дагыда өнөр жай ишканаларынын

ишмердүүлүгүнүн экономикалык тобокелчиликтерин минималдаштыруу тармагындагы менеджерлердин, ишканалардын семинарларында жана кеңешмелеринде чагылдырылган. Иштин жыйынтыгы эл аралык конференцияларда билдирилип, сыноодон өттү.

Диссертациянын жыйынтыгын басылмаларга чагылдыруу толуктугу. Автор тобокелдиктерди башкаруудагы көйгөйлөргө арналган 9 илимий макаланы жарыялаган, алардын ичинде чет элдик журналдарда цитата индекстери жана импакт-фактору 0,1ден кем эмес 6 илимий макала, нөлдүк импакт-фактор менен Ринс журналдарында 14 макала бар (жалпы көлөмү 5,6 б.)

Диссертациянын структурасы жана көлөмү Диссертациялык иш киришүүдөн, үч бөлүмдөн, корутундудан, колдонулган адабияттардын библиографиялык тизмесинен турат. Чыгарманын мазмуну компьютердик машинкада басылган 170 беттен турат, 19 таблицаны, 9 сүрөттү камтыйт, библиографиялык тизмеде 155 аталыш бар.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Биринчи бап "Кыргыз Республикасынын кайра иштетүү өнөр жайынын субъекттеринин өнүгүшүнүн заманбап шарттарында тобокелдиктерди башкаруу механизмдин калыптандыруунун теориялык жана методологиялык негиздери" деп аталып, бул чөйрөдөгү ар кандай окумуштуулардын теориялык көз караштарын аныктоого байланышкан маселелер талкууланат. экономикалык тобокелдикти башкарууга негизделген айыл чарба продукциясын өндүрүү жана кайра иштетүү боюнча ишканалардын экономикалык менеджментинин.

Изилдөөнүн методологиялык негизин тамак -аш жана кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүү, башкаруунун уюштуруу -экономикалык механизми жана кайра иштетүү тармагындагы ишканалардын ишмердүүлүгүнүн экономикалык тобокелдиктерин минималдаштыруу боюнча ата мекендик жана чет өлкөлүк окумуштуулардын жана экономисттердин эмгектери түзөт. Изилдөөнүн маалыматтык базасы Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн расмий маалыматтары, ченемдик жана методикалык материалдары, аналитикалык жана рейтингдик агенттиктердин маалыматтары, тобокелдиктерди башкаруу чөйрөсүндө алынган корутундулар жана жыйынтыктар, илимий макалаларда жана мезгилдүү басылмаларда, Интернет булактары. Изилдөөнүн статистикалык негизин Кыргыз Республикасынын Статистика департаментинин маалымдама жана нормативдик материалдары түзгөн.

Изилдөө материалдары көрсөткөндөй, кайра иштетүү борбордук орунду ээлейт, анын ишмердүүлүгү кайра иштетүүнүн уюштурууга да, айыл чарба чийки заттары менен камсыздоого да, өндүрүш процессинин тиешелүү структураларынын маркетинг жана сатуу ишмердүүлүгүнө, анын ичинде ортомчулар, алардын функциялары белгилүү бир деңгээлде конкреттүү жагдайларга көз каранды. Кайра иштетүү тармагынын ишканаларынын өндүрүштүк ишмердүүлүгү экономикалык мыйзамдардын аракетине баш ийет, алардын арасында иштин натыйжалуулугун жогорулатуу негизги орунду ээлейт. Башкача айтканда, өндүрүш структураларынын табигый тенденциясы - кирешени минималдуу чыгымдар менен консолидациялоо жана киреше алуу. Ошол эле учурда кирешелердин жүгүртүлүшүндө иштин жыйынтыктарынын башталышы же фиксациясы чоң мааниге ээ. Биздин оюбузча, мындай пункт - бул кайра иштетүүчү ишканалар өндүргөн продукция акчага же башка товарларга бартер түрүндө алмаштырылган базар. Бул баа түзүүчү базар.

Демек логикалык тыянак чыгарганда: товарлар рынокто эң жагымдуу баада сатылган сайын, өндүрүүчү ошончолук көп пайда көрөт. Ошентип, ишканалардын рыноктук ийгилиги көптөгөн компоненттерден турат, анын ичинде продукциянын сапаты, продукциянын ассортименти, продукциянын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү, продукцияны өндүрүүчүдөн керектөөчүгө жеткирүү көйгөйү, өндүрүш жана маркетинг проблемалары.

Тобокелдик адам ишмердүүлүгүнүн бардык түрүнө мүнөздүү. Бул адамдар кабыл алган чечимдердин оң натыйжасына таасир этүүчү көптөгөн шарттар жана факторлор менен шартталган. Финансылык -чарбалык иштерди коштогон тобокелдиктер чарбалык субъекттердин жалпы "тобокелдик портфелинде" эң маанилүү ролду ойногон экономикалык тобокелдиктердин өзгөчө тобуна бөлүнөт. Трансформацияланып жаткан экономикада бизнес активтүүлүктүн тобокелчиликтиренин феномени жетиштүү изилдене элек. Чындыгында, азыркы өнүккөн өлкөлөрдө экономикалык реформалардын мезгилдери органикалык, ырааттуу жана техникалык өнүгүүнүн төмөнкү деңгээлинде өттү. Бул реформалардын жүрүшүндө экономикада тобокелчиликтер жөнүндө илимий билимдер өнүккөн эмес, алар тездик менен өнүгө баштаганда, трансформация доору бүтүп калган. Демек, изилдөөчүлөр менен бизнесмендерди өткөөл мезгилдин өзгөчөлүктөрү эмес, көбүнчө кадимкидей иштеп жаткан базар экономикасындагы тобокелдиктерди башкаруунун конструктивдүү куралы көбүрөөк кызыктырган.

Изилдөөлөрүбүздүн алкагында биз негизинен экономикалык субъектинин деңгээлиндеги тобокелдиктерге кызыкдарбыз - бул айыл чарба уюмдары жана кайра иштетүү өнөр жайынын ишканалары.

Изилдөөнүн жүрүшүндө, кайра иштетүү тармагындагы ишканалардын ишмердүүлүгүндөгү ар кандай тобокелдиктерди талдоо үчүн, методдордун бүтүндөй комплексин колдонуу керек экендиги аныкталды, бул өз кезегинде тобокелдиктерди башкаруунун комплекстүү механизм иштеп чыгуунун актуалдуулугун тастыктайт. Тобокелдиктерди башкаруу системасы учурдагы тобокелдиктердин жыйындысын комплекстүү талдоону, аларды аныктоону, баалоону жана контролдоо механизмдерин иштеп чыгууну камтыйт. Системалуу мамиленин талабы тобокелдиктин бардык түрлөрүн максималдуу камтууну болжолдойт. Бул алардын так классификациясын талап кылды.

Жогоруда айтылгандардын баары ишкананын ишмердүүлүгүндөгү ар кандай тобокелдиктерди эффективдүү талдоо үчүн методдордун бүтүндөй комплексин колдонуу зарыл деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет, бул тобокелдиктерди башкаруунун комплекстүү механизм иштеп чыгуунун актуалдуулугун тастыктайт.

Экинчи бапта "Заманбап экономикалык шарттарында Кыргыз Республикасынын кайра иштетүү өнөр жайынын макроэкономикалык көрсөткүчтөрүн талдоо жана баалоо жана тармактын субъекттеринин ишмердүүлүгүнүн экономикалык тобокелдиктерин минималдаштыруу", рыноктук мамилелердин заманбап шарттарында кайра иштетүү тармагынын ишин талдоо жана баалоо жүргүзүлөт, бул тобокелдиктерди башкаруунун комплекстүү механизм иштеп чыгууда системалуу көйгөйлөрдүн болушун мүнөздөйт.

Изилдөөнүн объектиси - изилдөө объектиси катары Кыргыз Республикасынын кайра иштетүү өнөр жайынын ишканалары тандалып алынган.

Изилдөөнүн предмети - кайра иштетүү өнөр жайынын туруктуу өнүгүү көйгөйлөрүн чечүүгө, алардын ишиндеги экономикалык тобокелдиктерди

минималдаштырууга багытталган уюштуруучулук-экономикалык мамилелердин жыйындысы.

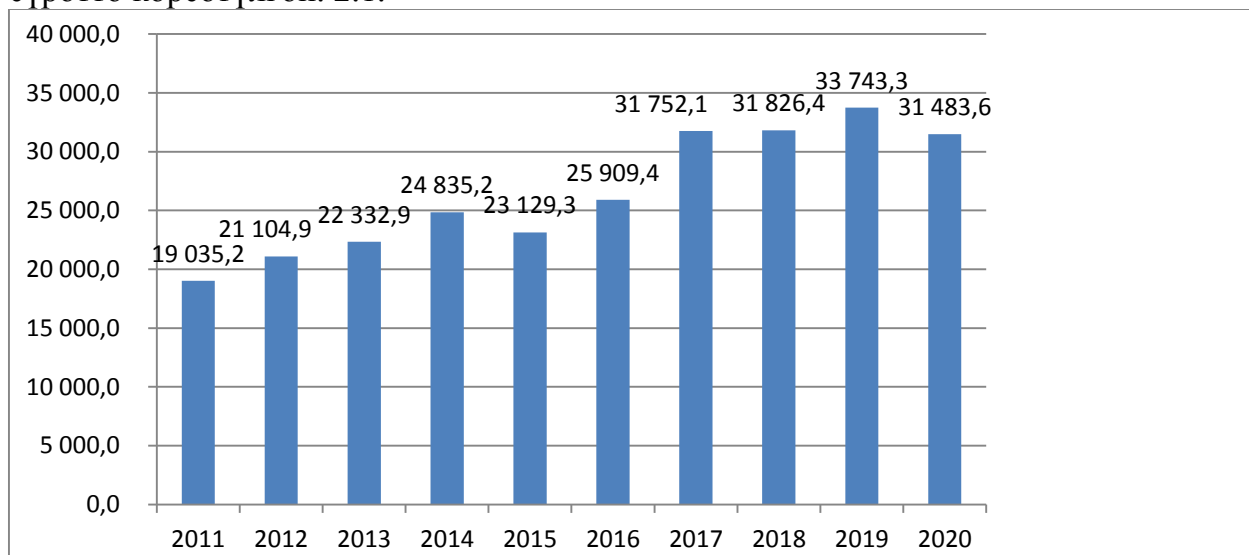
Коомдук өндүрүштүн өнүгүшү менен айыл чарбасынын айыл чарба сырьесун кайра иштетүүчү тармактар менен байланыштары кеңейет, алар айыл чарба менен керектөөчүлөрдүн ортосундагы байланышка айланат. Эгерде мурда азык -түлүк продукцияларынын бир бөлүгү керектөөчүгө түздөн -түз айыл чарба ишканаларынан келген болсо, азыр ал негизинен аларды өнөр жайлык иштетүүдөн кийин алат.

Учурда тамак -аш жана кайра иштетүү өнөр жайына 391 иштеп жаткан юридикалык уюмдарды, 10 миң 143төн ашык жеке жактарды бириктирген 18ден ашык тармактар кирет. 2018-жылы кайра иштетүү өнөр жай ишканалары 23129,3 миллион сомдук продукция өндүрүштү, же 2017 -жылга салыштырмалуу 6,7% га аз болду, ал эми 2019 -жылы 2018 -жылга караганда 11,7% га көп продукция өндүрүштү. Кыргыз Республикасында экономиканын кайра иштетүү секторун өнүктүрүү үчүн туруктуу потенциалдын бар экендигин, ошондой эле ички жана тышкы рынокторго кайра иштетилген продукциянын кеңири ассортиментин жеткирүүдө атаандаштык артыкчылыктарга жетүү үчүн чоң мүмкүнчүлүктөр бар экендигин көрсөтөт: эт жана сүт, жашылча -жемиш, ун жана кондитердик азыктар жана башка продуктылар.

Азыркы учурда, тагыраак айтканда 2020-жылы Кыргыз Республикасынын кайра иштетүү өнөр жайынын өндүрүштүк кубаттуулугу 31,1 миллион сомду түздү, чындыгында, 2018-жылга салыштырмалуу 1,6% га аз, ал кезде COVID-19 вирусу менен байланышкан кырдаал болгон эмес эле. Анализ көрсөткөндөй, экономикалык кыйынчылыктарга карабастан, кайра иштетүү өнөр жайы кээ бир жерлерде экономикалык көрсөткүчтөр боюнча салыштырмалуу анча чоң эмес өнүгүүгө ээ.

Мисалы: өнөр жай өндүрүшүнүн көлөмүндө кайра иштетүү өнөр жайынын үлүшү 2014 -жылы 14,5% түзгөн, 2015 -жылы 12,8%, 2016 -жылы 12,7%, 2017 -жылы 12,6%, 2018 -жылы 11,7%, 2020 11,4%

Кайра иштетүү өнөр жайынын өндүрүш көрсөткүчтөрү төмөнкү динамикага ээ, ал сүрөттө көрсөтүлгөн. 2.1.

2.1 –сүрөт - Кайра иштетүү өнөр жайынын продукциясын өндүрүүнүн көлөмү нарктык эсепте, миң сом.

Сүрөттөгү графиктен көрүнүп тургандай кайра иштетүү өнөр жайынын продукция өндүрүшүнүн нарктык көрсөткүчтөр боюнча өнүгүү динамикасы 2019-жылы өнүктүрүүнүн мыкты натыйжаларына жетишилгендигин көрсөтүүдө. Ал эми 2020 -жылы өндүрүштүн 31483,6 миң сомго чейин төмөндөшү байкалууда, 2019-

жылга салыштырмалуу өндүрүштүн көлөмүнүн төмөндөшү 7,1%ды түздү. Бирок, жалпысынан алганда, 2011-жылга салыштырмалуу кайра иштетүү өнөр жайында продукция көп өндүрүлгөн, 2011 -жылы өндүрүштүн көлөмү 19035,2 миң сомду түзгөн, ал эми 2020 -жылы 31 483,6 миң сомду түзүп, өндүрүштүн көлөмүнүн өсүшү 39 пайызды түзөт.

Өндүрүштүн көлөмү көбөйгөнүнө карабай, учурда тармак ички рынокту азык-түлүк менен камсыз кылуу маселесин толук чече албайт жана тышкы факторлордун тобокелчиликтирдин четтете албайт. Башкача айтканда, тышкы жеткирүүчүлөрдөн көз карандылык жогору жана өлкөнүн импорттук тамак -аш азыктарына көз карандылыгы боюнча маселени чечүү азырынча мүмкүн эмес. Ошондуктан өкмөт артта калуучулукту жоюунун негизги фактору катары кайра иштетүү өнөр жайынын өнүгүшүн камсыздоого абдан кызыкдар.

Кайра иштетүү тармагынын жетишсиз өнүккөн инфраструктурасы кошумча тобокелдиктерди жаратат, аларды сактоо, ташуу, түшүрүү жана жүктөө операцияларынын эффективдүүлүгүнүн төмөндөшү, кайра иштетүүгө арналган чийки түрүндөгү тез бузулуучу айыл чарба продукциялары үчүн муздаткыч жабдуулардын жоктугу. Бул себептер чийки затты кайра иштетүү маселелерин жана аларды сактоонун оптималдуу шарттарын тандалган технология боюнча өндүрүштүн технологиялык ырааттуулугунун бардык стадияларында комплекстүү түрдө чечүүгө мүмкүндүк бербейт, бул акыр аягында сандык жана сапаттык жактан кошумча жоготууларга алып келет. Мындан тышкары, кайра иштетүү өнөр жайынын субъекттеринин материалдык-техникалык базасынын начардыгы, уюштурулган өндүрүш объектилеринин чакан товардык мүмкүнчүлүгү финансылык мүмкүнчүлүктөрдү минималдаштырат жана продукциянын жаңы түрлөрүн иштеп чыгууда жогорку тактыктагы лабораторияларды жана илимий изилдөө борборлорун сактоого мүмкүндүк бербейт, өндүрүш ыкмалары жана сырьенун жаңы түрлөрүн колдонуу. Мындан тышкары, алар экспорттук мүмкүнчүлүктөрүн азайтат, демек, көпчүлүк учурда өндүрүлгөн продукциялар атаандаштыкка жөндөмсүз.

Кайра иштетүү тармагындагы өндүрүштүн жай өсүшүнүн дагы бир себептеринин бири - өз убагында каржылоонун жоктугу, анализ көрсөткөндөй, негизинен кайра иштетүүчү тармактардын көпчүлүгү өндүрүштүн учурдагы иштерин чечүү үчүн финансылык каражаттарды издөөгө аргасыз. Бул көйгөйлөр менен катар ресурстарды үнөмдөөчү технологияларды киргизүү жана өндүрүш процесстерин диверсификациялоо боюнча иштер өтө жай жүрүп жатат.

Кайра иштетүү өнөр жайынын өндүрүштүк ишиндеги негизги тобокелдиктер төмөнкүлөр менен байланышкан:

- өнөр жайлык кайра иштетүү үчүн белгилүү сапаттык жана сандык мүнөздөмөлөрү бар айыл чарба сырьелорунун жоктугу;
- иштеп жаткан жабдуулар паркынын технологиялык параметрлеринен артта калуу жана алардын физикалык жана моралдык жактан начарлашы, бул өндүрүштүк кубаттуулуктун төмөндөшүнө жана технологиялык операциялардын тактыгына алып келет, белгиленген параметрлердин айрымдарын сактабайт, мунун эсебинен продукциянын сапаты;
- ички жана тышкы рыноктордо кайра иштетүү өнөр жайынын продукциясын чыгаруучулардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн төмөндүгү. Негизинен жогорку наркынын эсебинен;

- кайра иштетүү өнөр жайынын өндүрүшүн колдоо үчүн, өндүрүлгөн продукцияны жана болжолдуу сезондук чийки заттарды ташуу, сактоо жана логистикасын бөлүштүрүү үчүн адистештирилген борборлордун жана инфраструктуранын жоктугу;
- өндүрүлгөн кайра иштетилген продукцияны экспорттоодогу көйгөйлөр.

Кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүүдө бир катар тобокелчиликтер болгондугуна карабастан, кайра иштетүү тармагы штаттын региондорунда өнөр жай өндүрүшүндө өзүнүн олуттуу үлүшүнө ээ. Ошондуктан, региондордун өнүгүшүнө шарт түзөт, өзгөчө чек ара аймактарында кошумча жумуш орундарын түзүп, жергиликтүү бюджетке киреше түшүрөт.

Эгерде биз өлкөнүн калкы жана экономикасы үчүн олуттуу мааниге ээ болгон продукциянын айрым түрлөрү боюнча кайра иштетүү өнөр жайынын ишмердүүлүгүн талдай турган болсок, анда бизде төмөнкү көрсөткүчтөр бар.

Ун жана дан азыктары өнөр жайы. Бул ири ишканалар жана 2636дан ашуун кичи тегирмендер тарабынан көрсөтүлгөн. Жалпысынан кайра иштетүү тармагынын иштеп жаткан өндүрүштүк кубаттуулугу күнүнө 1600 тонна унду, 220 тонна жарманы, 3320 тонна аралаш тоютту кайра иштетүүгө жана өндүрүүгө жөндөмдүү. Пандемияга байланыштуу акыркы окуялар көрүлгөн чараларга байланыштуу дан эгиндерин кайра иштетүүдө ички рыноктун алсыздыгын көрсөттү. Негизинен, ун-өнөр жайынын ишканалары жүгүртүү каражаттарынын жоктугунан токтоп турат. Эмгек ишмердүүлүгүн жүргүзгөн тегирмендер унга 40-45%, аралаш тоютка 10-20%, дан эгиндерине 20-40% гана жүктөлөт. Тегирмендер негизинен берилген чийки зат менен иштешет, андыктан бул компаниянын жеке жүгүртүүдөгү капиталын түзүүгө салым кошпойт. Ошондуктан, бул тармак тобокелчиликке көбүрөөк дуушар болот.

2.1 -таблица - 2011-2020 -жылдарга Кыргыз Республикасында ун азыктарын өндүрүүнүн көлөмдөрү.

Заттын аты	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Дан эгиндерине н ун, миң тонна	440,2	446,5	432,0	350,6	273,0	269,0	270,7	188,5	154,9	149,3
Жаңы нан, миң тонна	108,5	109,2	94,9	106,9	101,4	96,2	98	105,5	108	67,4
Крекер жана печенье, тонна	5290	4910,7	6664,2	6586,2	5879,2	6134,1	6675,4	6149,6	6786,1	7604,7
Макарон, кесме, кускус жана ушул сыяктуу ун азыктары, тонн	16304,4	14735,4	14951,8	13348,9	16022,1	13819,2	15405,6	11403	15333,7	17815,4

Түзгөн: автор КР УСКнын маалыматтарынын негизинде.

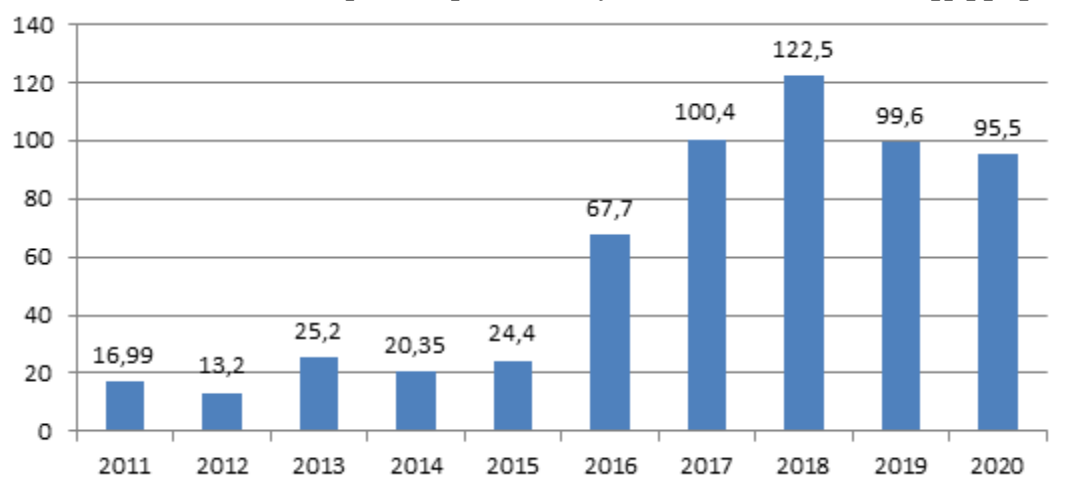
Ошондой эле бул тармакта нан бышыруучу жайлар өндүрүштүк ишмердүүлүгүн активдүү жүргүзүүдө. Нан бышыруучу жайлар нан менен бышырылган азыктардын 90% өндүрүшөт. Нан бышыруу негизинен мини нан бышыруучу жайлардан, кичи дүкөндөрдөн турат. 2020 -жылы бул тармакта 10 844 миң сомдук продукция өндүрүлгөн. Ошондой эле тармакта кондитердик азыктар

сыяктуу ишканаларды 275 ишкана көрсөтөт, мисалы, алардын айрымдары "Таттуу" ААК, ЖЧК "АталТД" БК жана көптөгөн ишканалар.

Ун азыктарынын өндүрүшүнүн төмөндөшүнүн себептери бул тармактын импорттук буудайга көз карандылыгы болушу мүмкүн, бирок буудай жетиштүү көлөмдө өндүрүлсө да, мамлекетке арзан импорттук ундун сунушунун көбөйүшү өндүрүшкө жана экономикага терс таасирин тийгизет.

Кант өнөр жайы. Учурда Кыргыз Республикасынын аймагында эки чоң кант заводу бар. Биринчи завод бул "Кайыңды Кант" ачык акционердик коому, ошондой эле 2017 -жылы, Чүй облусундагы "Кошой" ачык акционердик коому ишке берилген. Калган ишканалар негизинен ар кандай себептер менен токтоп турат. Учурда иштеп жаткан кант өнөр жай ишканаларынын толук кандуу иштеши үчүн, кант кызылчасынын түшүмүн Чүй жана Талас региондорунда 20 миң гектарга чейин көбөйтүү керек, ал эми түшүмдүүлүгүн 45 т/га эсептесе болот. дүң кирешеси 9000 миң тоннага жакын кант кызылчасы болот. Ал эми 2021 -жылы бул тармак кант кызылчасын кайра иштетүүгө толугу менен даяр болгон эки заводдун толук кубаттуулукта иштешине ишене алат. "Кайыңды Кант" ААКнын иштеп жаткан өндүрүштүк кубаттуулуктарын толук колдонуу ички кантты керектөөнүн 20% ын гана камсыздайт. Андыктан ички рыноктогу суроо -талаптын жана баанын көлөмү импорттук кантка көз каранды.

2011-2020-жылдарда Кыргыз Республикасында кант өндүрүүнүн көлөмү. 2.2.

Түзгөн: КР УСКнын маалыматы боюнча

сүрөт 2.2 - Кыргыз Республикасында кант өндүрүүнүн көлөмүнүн динамикасы, миң тонна

Кыргыз Республикасында кант өндүрүшүнүн динамикасы көрсөткөндөй, кант өндүрүү үчүн эң ыңгайлуу мезгил бул 2018-жыл болгон. Пандемиядан улам келип чыккан тобокелдиктер, 2019-жылы иштей баштаган жана өз түзөтүүлөрүн киргизген, ошондуктан, 2019 -жылдан тартып, көлөмү 99,6 миң тоннага, 2020 -жылы 95,5 миң тоннага чейин төмөндөй баштайт. 2018 -жылга чейин кантты кайра иштетүү өнөр жайынан продукция өндүрүүнүн дайыма өсүшү байкалган. 2018 -жылы Чүй облусунда модернизацияланган кант өндүрүүчү "Кошой" ААК пайдаланууга берилген. Кант өндүрүшүнүн төмөндөшү 2019-жылда байкалууда, бул жерде Covid-19 вирусунун жайылышынын таасирин эске алуу зарыл.

Жашылча-жемиш өнөр жайы. Жашылча-жемиш тармагындагы ишканалардын көпчүлүгү реструктуризациядан кийин таратылган. Бирок, рыноктук мамилелердин тобокелчиликтерине карабастан, жашылча-жемиштерди кайра

иштетүү өнөр жайынын өкүлдөрү болгон кээ бир ишканалар өндүрүштүк ишин жүргүзүшөт. Тармактын иштеп жаткан өндүрүштүк кубаттуулугу жылына 150 миң тонна мөмө-жемиштерди, анын ичинде 250,0 миң тонна помидорду жана 100 тонна жашылчаларды кайра иштетүүгө жөндөмдүү.

2.2 -таблица - Жашылча -жемиш өндүрүшүнүн көлөмү.

Заттын аты	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Жашылча - жемиш ширелери, миң литр	10326,2	11259,3	13035,1	11734,3	8656,1	5529,1	9411	8880,2	7805	6613,3
Кайра иштетилген мөмө - жемиштер жашылчалар жана козу карындар, тонна	3756,8	2529,3	2699,6	2701,2	4063,1	4240,5	5859,9	2182,8	3404,2	8716,5

Түзгөн: КР УСКнын маалыматы боюнча.

Акыркы жылдары мамлекет жылына 10 миң тонна алма көлөмүндө алманы концентрацияланган ширеге кайра иштетүүчү уникалдуу жабдуулары бар ишканаларды түзө алды. Автоматташтырылган линиялардын ишин түзгөн ишканалар бар: бадыранды, ашкабакты, патисонду, помидорду томат пастасы үчүн жана томат ширесин кайра иштетүү үчүн; компот, джем жана варенье өндүрүү үчүн.

Балдардын тамак -ашын чыгарууга өзгөчө көңүл бурулат, мында мамлекет көзөмөлдү жүзөгө ашырат жана акционерери болуп саналат.

Кайра иштетүү өнөр жайы Кыргыз Республикасынын экономикасындагы маанилүү, приоритеттүү жана экспортко багытталган тармактардын бири болуп саналат. Азыркы учурда жашылча-жемиш өнөр жайы 27 орто ишкананын жана 300 дөн ашык чакан цехтердин базасында иштейт.

Эт өнөр жайы. Эт тармагы кайра куруу процесстеринен эң көп жабыркайт, ошондуктан бул тармак технологиялык параметрлердин жана ветеринардык - санитардык стандарттардын талаптарына ылайык өндүрүштүн кластердик түрүн түзүү үчүн ойлонулган мамилеге муктаж. Эт азыктары негизинен кичи ишканалар тарабынан өндүрүлөт. Өндүрүштү өнүктүрүүнүн төмөнкү динамикасына ээ 2.3.

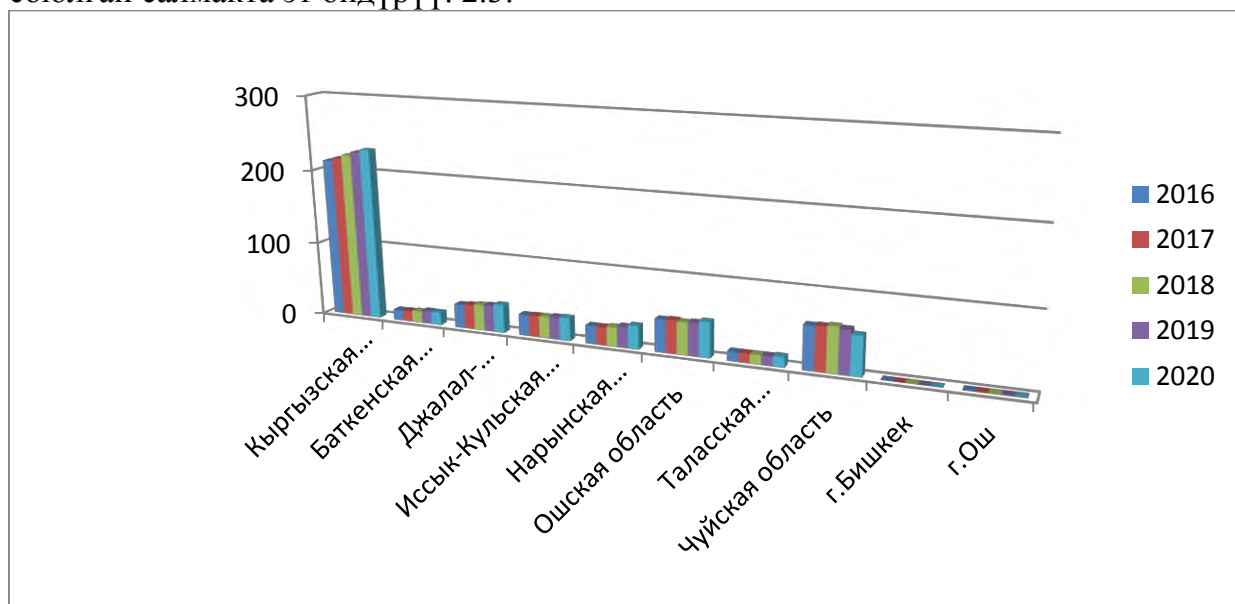
2.3-таблица- Эт иштетүүчү өнөр жай өндүрүшүнүн көлөмү.

Заттын аты	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Уй эти жана кошумча азыктары, тонна.	6317,1	6394,7	7401,6	8342,8	9453,7	11000,5	13650,7	12686,1	13617,5	13826,4
Канаттуулардын эти жана жей турган кошумча продуктылар, б.а. тонна	180,3	849,8	725,4	714,8	1262,9	1365,2	198	649,9	393,7	258,1
Колбаса, б.а. тонна	2907,9	2911,2	3617,6	3332,6	3038	3287,6	3904,5	5595	7474,9	8576,2

Түзгөн: Автор КР УСКнын маалыматтарынын негизинде.

Сиз таблицадан көрүп тургандай ири мүйүздүү малдын этин жана кошумча продукциясын өндүрүү 2011-жылы 6317,1 тоннаны түзгөн, андан кийин 2020-жылы өндүрүштүн көлөмү 13826,4 тоннага жетти, ошону менен 2011-жылга салыштырмалуу өндүрүштүн өсүшү 2,18 эсеге белгиленет. Эгерде канаттуулардын эти үчүн өндүрүштүн өсүшү анча чоң эмес болсо, анда колбаса өндүрүшүнүн 2,9 эсеге өсүшү байкалат, эгерде 2011 -жылы колбаса өндүрүүнүн көлөмү болгону 2907,9 тонна болсо, анда 2020 -жылы өндүрүштүн көлөмү өсүп 8576,2 тоннаны түздү. Сырткы байкоочулардын айтымында, 2020 -жылы эттин дээрлик 93% ы кичинекей цехтер тарабынан жашыруун жана мыйзамсыз колбаса болуп кайра иштетилген. Чоң ишканалар жүгүртүү каражаттарынын жоктугунан токтоп турат. Кредиттик каражаттардын жогорку пайыздык чендери жана анын жеткиликсиздиги бул ишканалардын туруктуу жүгүртүү каражаттарын түзүүгө тоскоолдук кылат. Бирок, бул кемчиликтерге карабастан, тармактын өнүгүү келечеги чоң жана өлкөнүн экономикасынын өнүгүшүнө олуттуу салым кошо алат.

Кыргыз Республикада жана региондор боюнча 2016-2020 -жылдарга карата союлган салмакта эт өндүрүү. 2.3.

сүрөт.: 2.3 Эт өндүрүүдө эттин салмагы, миң тонна.

Сүрөттөн көрүнүп тургандай эттин салмагы боюнча эт өндүрүү Чүй, Ош жана Жалал -Абад облустарында эң өнүккөн. Бирок, эгерде Ош жана Жалал -Абад облустарында эттин салмагы эт өндүрүүдө өсүп жатса, анда Чүй облусунда акыркы жылдары өндүрүштүн төмөндөшү байкалган. Бул жерде Кыргыз Республикасынын аймактарында эт азыктарын өндүрүү шарттарынын айырмачылыктарын белгилеп кетүү зарыл. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, эң ыңгайлуу шарттар республиканын Чүй облусунда экен, бул жерде уй этин өндүрүү үчүн малды бордоп семиртүүгө эң төмөнкү деңгээли бар .

Кызыктуу факт, адаттагыдай салт боюнча жергиликтүү калк этти көп жейт деп эсептейт, бирок талдап келгенде Кыргызстанда эттин орточо керектөөсү жылына бир кишиге болгону 31,6 кг гана жеткен, ал эми, белгиленген стандарттарга ылайык, бир адам жылына 61 кг эт жеши керек. Мисалы: Россия Федерациясында, бир адамга жылына эт керектөө рекорддук көрсөткүчкө жетти жана 77 кг түздү, жылына 75 кг керектөө нормасы менен, ал эми АКШда жылына бир адам 123 кг этти керектейт, керектөө нормасы 75 кг менен.

Сүт өнөр жайы. Сүт өнөр жайы дагы кайра иштетүүнүн маанилүү тармактарынын бири. Тармакты өнүктүрүү үчүн Баткен, Талас, Нарын жана Жалалабад облустарында орто ишканаларды өнүктүрүү жана куруу боюнча атайын программалар иштелип чыккан. Күнүнө 10 000,0 литр сүттү кайра иштетүү көлөмү менен. Иштеп жаткан өндүрүш ишканалары суткасына 1500 тонна сүттү кайра иштетүүгө жөндөмдүү. Акыркы жылдары жылына орто эсеп менен 1250 миң тонна сүт кайра иштетилген. Тармакта 41 юридикалык жак жана 174 жеке ишкер бар.

Таблица 2.4 - Сүт азыктарын өндүрүүнүн көлөмү

аттын аты	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кайра иштетилген суюк сүт, тонна.	19640,5	23066,6	21046,3	30707,9	31615,8	36585,3	31412	38352,3	40471	58985,4
Бардык түрдөгү слив.май,, т.	2033,1	2168,4	1991	2214,2	2112,7	3130,6	4623,4	4422,4	5621,1	8288,2
Сливки 6% майлуу, т.	41,5	31,3	23,3	14,1	62,2	439,8	495,8	1156,9	2147,6	2340,6
Сырлардын бардык түрлөрү,, т.	3741,8	2996,4	3256	3176,7	3615,7	4609,7	3908	4105,4	3628,9	7461,9
Йогурт, т.	309,3	395,2	384,2	504,5	535	705	613,1	655	1446	1563,9
Балмуздак жана ага окшош продуктылар,, т.	4781,9	4722,4	4594,7	3475,1	3218,1	3790,1	4547,3	5483,9	5066,6	5019,6

Таблица 2.4- 2011-2020-жылдардагы сүт азыктарын өндүрүүнүн өзгөрүү динамикасынын мүнөздөмөсү.

Таблицанын маалыматтарын негизинде сүттү кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүүдө сүт азыктарын өндүрүүнүн олуттуу өсүшү байкалганын көрүүгө болот. Талдап келгенде 2011 -жылы сүт азыктарын өндүрүү 19640,5 тоннаны түзсө, ал эми 2020 -жылы 58985,4 тоннаны түздү, он жылдын ичинде сүт азыктарын өндүрүүнүн өсүшү дээрлик 2,5 эсе болду.

Сүт өндүрүүчүлөрдөн, фермалардан кайра иштетүү өнөр жайынын өндүрүшүнө чейин чачыранды жана бытыранды сүт берүү системасы кошумча тобокелдиктерди жаратып, сүттү кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүк бербейт. Сүт базары - бул сүт сатып алуу системасын кошпогондо, социалдык атаандаштыкка жөндөмдүү рынок. Ошондой эле, сүт базары калкты азык - түлүк менен камсыздоодо чоң роль ойнойт. Негизги көйгөй дыйкандардын сүтүн кайра сатуучулар тарабынан түзүлөт жана баанын калыптанышында сезондук фактор ролду ойнойт, көбүнчө жыл ичинде - кышында жана жайында.

Баалоого байланыштуу тобокелдиктердин пайда болушу менен күрөшүү үчүн мүмкүн болгон чечимдердин бири, изилдөөлөрдүн жыйынтыктары боюнча, биз чарбаларды кластерлердин негизинде уюштурууну карап чыгабыз. Натыйжада, региондордо сүттү кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүү аркылуу калкты сүт азыктары менен өз убагында камсыз кылуу үчүн сүт азыктарынын рыногунда бааларды турукташтыруу жана баа түзүүдөгү тобокелдиктерди азайтуу мүмкүн.

Учурда, 2021 -жылга чейин, 15 ата мекендик сүт азыктарын өндүрүүчүлөр ЕАЭБ рыногуна, негизинен Казакстан Республикасынын жана Россия

Федерациясынын рынокторуна чыгууга бардык укуктарга ээ. Бардык жоопкерчилик бул рынокто орун алуу жана рыноктун белгилүү бир сегментин камсыз кылуу үчүн сүт рыногунун жергиликтүү өкүлдөрүнүн мойнунда.

Өсүмдүк майы. Өсүмдүк майы өнөр жайын Арча ЖЧК, Баяс ЖЧК жана Гулам Ата ЖЧК ишканалары, ошондой эле Дома Ата акционердик коому жана башкалар көрсөтөт. Өсүмдүк майын натуралай өндүрүүнүн көлөмү таблицада берилген. 2.5.

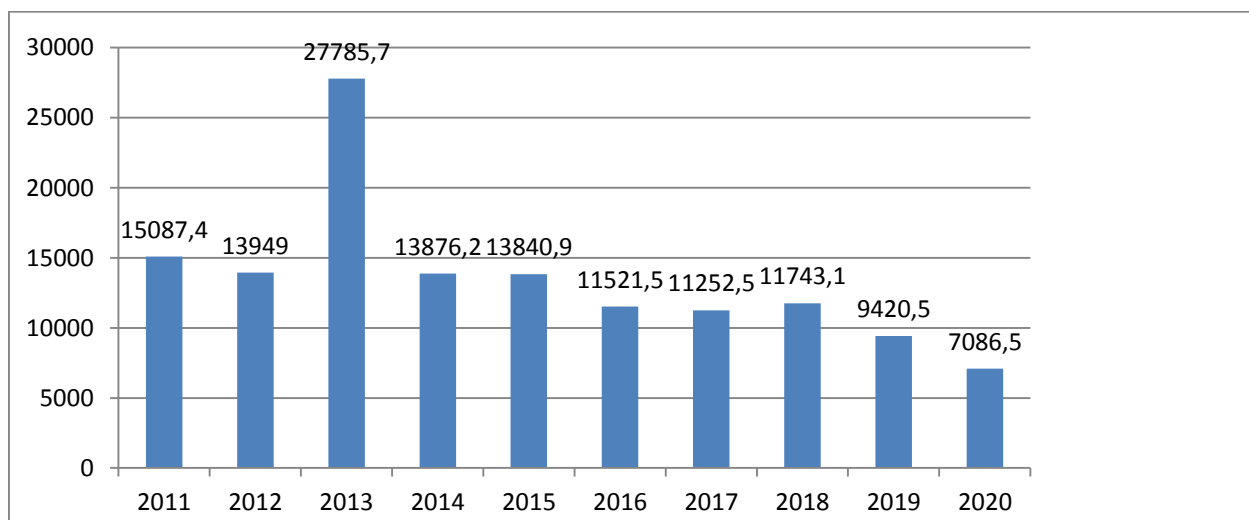
Таблица 2.5 - Өсүмдүк майын өндүрүүнүн көлөмү..

Наименование позиции	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Растительное масло, т.	15087,4	13949	27785,7	13876,2	13840,9	11521,5	11252,5	11743,1	9420,5	7086,5

Түзгөн: автор КР УСКнын маалыматтарынын негизинде.

Өсүмдүк майын өндүрүүнүн көлөмү 2011 -жылы 15 087,4 тоннана, ал эми 2020 -жылы болгону 7086,5 тоннаны түздү, 10 жылдын ичинде өсүмдүк майын өндүрүүнүн кыскарышы 53%ды түздү. Өсүмдүк майынан продукция өндүрүүнүн азайышы, чийки зат базасынын түшүшү, башкача айтканда, күн карама менен пахтанын түшүмүнүн азайышы менен түшүндүрүүгө болот. Тазартылган мунайдын аз үлүшү мамлекеттин иштеп жаткан ишканаларында заманбап жабдуулардын жоктугуна байланыштуу. Демек, келип жаткан чийки затты даяр продукцияга толук технологиялык иштетүү үчүн цикл жок.

Кыргыз Республикасында өсүмдүк майын өндүрүү өзгөрүүлөрүнүн динамикасынын мүнөздөмөлөрүн сүр. 2.4 көрсө болот

Сүрөт: 2.4. 2011-2020-жылдардагы өсүмдүк майын өндүрүүнүн өзгөрүү динамикасынын мүнөздөмөсү, тонна.

Талдап келгенде, өсүмдүк майын өндүрүү бара-бара кыскарууда, өндүрүштүн эң ийгиликтүү жылы 2013 -жылы, анда өнөр жай 27785,7 тонна өсүмдүк майын өндүргөн. Бул көрүнүш өсүмдүк майынын кымбатташына байланыштуу. Өсүмдүк майынын кымбатташынын себептери эмнеде? деп изилдегенде, негизги себептер: өсүмдүк майынын өндүрүшүнүн азайышы, дүйнөлүк рынокто баанын өсүшү, май өсүмдүктөрүнүн түшүмүнүн начардыгы жана суроо -талаптын жогорулашы, дешет адистер жана рыноктун катышуучулары. Бул жагдай келечекте дүйнөлүк рынокто баалардын өзгөрүшүнө көз каранды болбоо үчүн, өсүмдүк майын өндүрүүдө болгон тобокелдиктерди минималдаштыруу үчүн, Кыргыз Республикасында май

өсүмдүктөрүнүн аянтын көбөйтүүгө мажбур кылат. Иш -аракеттер планы жана Программаны ишке ашырууга алдын алуу жана алардын мүмкүн болгон терс кесепеттерин азайтуу керек болгон бир катар тобокелдиктер менен тоскоолдук кылышы мүмкүн. Алардын арасында төмөнкүлөр бар:

1. Агроэкологиялык тобокелдиктер жагымсыз аба ырайы жана климаттык шарттарга, ошондой эле табигый жана техногендик өзгөчө кырдаалдарга байланыштуу кайра иштетүү үчүн берилген айыл чарба чийки заттын көлөмүн кыскартуу жана сапатын төмөндөтүү аркылуу тармактын кайра иштетүүчү ишканаларына таасирин тийгизиши мүмкүн. Ошол эле топко мал чарбачылыгындагы тобокелдиктер (канаттуулар жана чочко тумоосу, шарп оорулары жана башка мал оорулары) кириши керек. Бул азык -түлүк өндүрүшүнүн көлөмүн кыскартууга жана кайра иштетүүчү ишканаларды колдонууга алып келет, ички рынокто азык -түлүк тартыштыгын жаратат, экспорттун кыскарышына, чийки заттын жана азык -түлүктүн импортунун өсүшүнө алып келет. Бул тобокелдиктерди азайтуу өсүмдүк өстүрүүчүлүктүн жана мал чарбасынын интенсивдүүлүгүн жогорулатууну, айыл чарба чийки затынын жана даяр тамак -аштын (эгин, дан эгиндери, кургак сүт, май жана башкалар) керектүү көлөмүн түзүүнү талап кылат, бул үчүн аларды сактоо жана резервдөө үчүн керектүү контейнерлердин болушун талап кылат.

2. Макроэкономикалык тобокелдиктер экономиканын жана үй чарбаларынын кирешелеринин өсүш арымы менен, тариф жана бажы, алмашуу курсу жана тышкы соода саясаты, дүйнөлүк рынокто атаандаштыктын күчөшү жана башкалар менен байланышкан. Бул тобокелдиктерди тышкы жана ички деп бөлүүгө болот.

Тышкы тобокелдиктерге тышкы экономикалык ишмердүүлүктү либералдаштыруудан келип чыккан соода -экономикалык тобокелдиктер, айыл чарба саясатынын чараларына, тарифтик квоталарга жана бажы алымдарынын деңгээлине чектөө киргизүү мүмкүнчүлүгү кирет. Бул тобокелдиктер өзгөчө Кыргызстандын ЕАЭБге жана ДСУга кирүүсүнө байланыштуу күчөдү. Ошондой эле, бул тобокелчиликтерге Казакстан менен Россиянын атаандаштыгы, тышкы рынокко чыгуу жана бири-бири менен атаандашуу, республиканын кайра иштетүүчү ишканаларын модернизациялоонун импорттук жабдууларга болгон көз карандылыгы кирет.

Ички тобокелдиктердин ичинен төмөнкүлөр эң олуттуу болуп эсептелет: социалдык тобокелдиктер, азык -түлүккө баанын өсүшү, калктын кирешесинин артта калышы, анын сатып алуу жөндөмүнүн төмөндөшү, азык -түлүк товарларынын жеткиликтүүлүгү боюнча калктын ар кандай социалдык топторунун ортосундагы ажырымдын сакталышы;

3. Институционалдык тобокелдик агрардык азык-түлүк рыногун жөнгө салуу үчүн мыйзамдык базанын жетишсиз өркүндөтүлүшү жана анын чарбалык субъекттеринин ортосундагы мамилелер, кыргыз жана эл аралык талаптарынын азык-түлүк коопсуздугунун шайкеш келтирилбегендиги менен көрсөтүлөт.

4. Жеке өндүрүүчүлөрдүн деңгээлиндеги микро тобокелдиктер жеке финансылык ресурстардын жоктугунан өндүрүштү модернизациялоо үчүн материалдык-техникалык базаны жаңыртуунун мүмкүн эместиги менен байланыштуу. Тамак -аш жана кайра иштетүү өнөр жайынын ар бир төртүнчү уюмунун рентабелдүүлүгү төмөн болгонун айтуу жетиштүү. Бул аларга ресурстук жана энергия үнөмдөөчү технологияларды киргизүүгө, чийки затты кайра

иштетүүнүн керектүү тереңдигине жетүүгө, атаандаштыкка жөндөмдүү продукция менен тышкы рынокко чыгууга мүмкүндүк бербейт.

5. Өндүрүүчү үчүн тобокелдик квалификациялуу кадрлардын жетишсиздиги болушу мүмкүн, бул өндүрүшкө инновациялык технологияларды киргизүү мүмкүнчүлүгүн, табигый жана техногендик өзгөчө кырдаалдардын кесепеттерин чектейт.

Андан ары, кайра иштетүү өнөр жайынын экспорттук мүмкүнчүлүктөрүнүн жогорулашы менен тобокелдиктерди талдоо жүргүзүлдү азыркы учурда, экспорттук-чийки түрдөн жогорку технологиялуу жана инновациялык өнөр жай продуктыларына үзгүлтүксүз өтүүнү камсыз кылган жогорку технологиялуу, атаандаштыкка жөндөмдүү индустрияны калыптандыруу, кайра иштетүү өнөр жайын трансформациялоонун негизги максаты болуп саналат. Анткени, ушул убакка чейин Кыргыз Республикасынын негизги экспорттук товарлары болуп: тирүү жаныбарлар, айыл чарба чийки заты, жашылча -жемиштер, сүт жана сүт азыктары, тамеки жана бодо малдын териси. Жада калса жашылчалар, алтын жана кийим -кече менен бирге экспорттун негизги товарына айланды. Жашылча жана башка иштетилген товарлар Россия, Кытай, Казакстан, Түркия жана Өзбекстан сыяктуу өлкөлөргө экспорттолот.

Евразия экономикалык биримдиги (ЕАЭБ), 2015 -жылы Россия Федерациясынын демилгеси менен бирдиктүү бажы биримдигинин алкагында түзүлгөн. Кыргыз Республикасы ЕАЭБге киргенден кийин жеңил өнөр жай продукциясы менен бирге кайра иштетилген продукциянын экспорту жогорулады. Бирок, экспорттун жалпы көлөмү кескин төмөндөдү, бул кошулууга чейин өлкө Россия Федерациясына жана Казак Республикасына ар кандай товарларды, негизинен кытай товарларын реэкспорттоо менен алектенгени менен байланыштуу.

Бул багыттагы биринчи кадамдар 2014 -жылы Орус- Кыргыз Фондунун түзүлүшү болуп саналат, бул кадам Кыргыз Республикасын ЕАЭБге мүчө болууга адаптациялоо үчүн жасалган. Фонд ири ишканаларга да, чакан жана орто бизнестин өкүлдөрүнө да колдоо көрсөтөт, мында кайра иштетүү тармагына жылдык 4-7% дан үстөк пайызы бар кредиттер аркылуу артыкчылык берилет. Ошондой эле, Евразия өнүктүрүү банкы жана Евразия турукташтыруу фонду Кыргыз Республикасынын инфраструктурасын модернизациялоону колдойт жана инвестиция үчүн каржылык каражаттарды караштырат.

Учурда бар болгон эл аралык мамилелердин алкагында экономикалык мамилелер системасын түп -тамырынан бери өзгөртүү үчүн, кайра иштетүү тармагында туруктуу өнүгүүнү камсыздоо үчүн, өнөр жай субъекттеринин ишмердүүлүгү үчүн жагымдуу шарттарды түзүү үчүн жеңилдиктерди алуу зарыл.

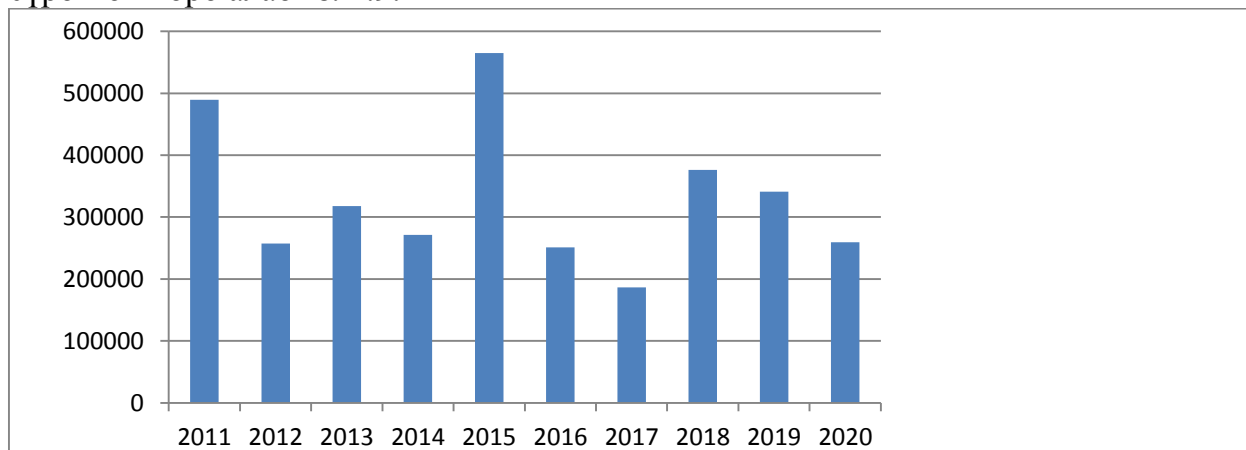
ЕАЭБге мүчө болуунун артыкчылыктары беш фактордо көрүнүшү мүмкүн:

- үчүнчү өлкөлөрдөн импортту алмаштыруу;
- үчүнчү өлкөлөргө экспорттун өсүшү;
- ЕАЭБ өлкөлөрүнө экспорттун көбөйүшү;
- республиканын экономикасына мультипликативдик эффекттин көрүнүшү.

Кыргыз Республикасынын экономикасын эл аралык рынокко ийгиликтүү интеграциялоо жана өлкөнүн экспорттук мүмкүнчүлүктөрүн жогорулатуу үчүн дайыма финансылык жардамдар керек. Андыктан чечимдердин бири - инвестиция тартуу. Кайра иштетүүчү өнөр жай ишканаларынын ишине инвестиция салуу үчүн потенциалдуу инвесторлор үчүн жагымдуу шарттарды түзүү зарыл, бул мамлекеттин кепилдиктерин талап кылат, саясат туруктуу болушу керек, ченемдик укуктар

корголушу жана инвесторлордун өмүрү менен мүлкүнүн коопсуздугун камсыздоого тийиш.

Кайра иштетүү тармагынын экспорттук потенциалын жогорулатуу үчүн инвестициялар керек. Кайра иштетүү тармагына инвестициялар жетишсиз жана өтө натыйжасыз бойдон калууда. Эгерде биз тамак -аш жана кайра иштетүү тармагындагы инвестициялык түшүүлөрдү анализдей турган болсок, анда төмөндөгү сүрөттөн көрө алабыз. 2.9.

2.9 -сүрөт - 2011-2020 -жылдарга тамак -аш жана кайра иштетүү өнөр жайына инвестициялар

Түзгөн: Автор КР УСКнын маалыматтарынын негизинде.

Сүрөттөн көрүнүп тургандай, тамак -аш жана кайра иштетүү өнөр жайына инвестиция салуу үчүн эң ыңгайлуу жыл бул 2015-жыл болгон. Ошондой эле 2018 -жылдан кийин инвестициялардын азайышы байкалууда.

Эң ишенимдүү инвестиция - бул ички суроо-талаптын факторун түзүү, башкача айтканда, өндүрүштүк активдүүлүктү жогорулатуу үчүн калктын сатып алуу жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу, демек, Кыргыз Республикасында туруктуу инфраструктураны түзүү экономикалык жана демографиялык өсүш муктаждыктардын бири болуп саналат.

Мисалы, эффективдүү мамлекеттик инфраструктураны түзүүгө инвестициялар 2011 -жылдагы ИДПга карата 4,8% дан 2020 -жылга карата 7,6% га чейин өстү. Ошол эле учурда чек ара соодасын жөнөкөйлөтүү, мүмкүн болушунча транспорттук чыгымдарды кыскартуу сыяктуу деталдар жабылат - дал ушул чөйрөдө ата мекендик экспорттоочулар үчүн негизги тобокелчиликтер пайда болот. Андыктан кайра иштетүү өнөр жайынын продукциясын экспорттоого түздөн -түз таасир этүүчү энергетика жана транспорттук коммуникацияга чоң инвестициялар талап кылынат.

Кошумча тобокелчиликтерди жараткан бүгүнкү күндүн эң маанилүү көйгөйлөрүнүн бири - бул баалардын өсүү процесси. Баанын өсүшү инфляцияга жана башка факторлорго байланыштуу. Мисалы: 2021-жылы Кыргыз Республикасында алтынчы ай катары менен инфляциянын деңгээли максаттуу көрсөткүчтөн 5-7% га жогору бойдон калууда, жылдык мааниси 107,3% ды түздү (КР УСКнын маалыматы боюнча 2020-жылдын декабрынан 2021-жылдын январь-июнуна чейин)

Инфляциянын жылдык орточо деңгээли 110,8% ды түздү (КР УСКнын маалыматы боюнча 2020-жылдын январь-июнунан 2021-жылдын январь-июнуна чейин). Дүйнөдө пандемиянын жайылышына байланыштуу, бардык мамлекеттер тарабынан калкты жана ишкерлерди колдоо боюнча массалык чаралар көрүлдү. Бул максаттар үчүн Япония менен Италияда ИДПнын 40% дан ашыгы, Германия менен Улуу Британияда ИДПнын 30% дан ашыгы, Францияда ИДПнын 20% дан ашыгы,

Испанияда, Канадада, АКШда ИДПнын 10% дан ашыгы, Россия Федерациясында ИДПнын 9% дан ашыгын түзөт. Бул бөлүнгөн каражаттардын көбү калктын учурдагы керектөөсүн колдоого жумшалган, бирок чекене баалардын өсүшүнө кескин таасирин тийгизген. Ошол эле учурда, пандемияга каршы колдоо чаралары учурдагы керектөөнүн салттуу жеткирүү тизмектерин үзгүлтүккө учуратты.

Пандемиялык локдаунт кадимки жабдуу системасынын иштебей калышына шарт түздү, азык -түлүк импортунун баасынын индекси, анын ичинде транспорттук баалар акыркы 15 жылдагы рекорддук чекке жетти. Дүйнөлүк бааларга кийинкиге калтырылган суроо-талаптын таасири жана пандемия учурунда ишкердүүлүктүн калыбына келиши, адегенде чек аралардын жабылышы, андан кийин алардын ачылышы, ошондой эле кургак аба ырайы таасирин тийгизди.

Баанын өсүшүнө ички факторлорда таасир этти: жашылча -жемиштердин (картошка, сабиз жана башкалар) ички түшүмүнүн тартыштыгы, тирүү салмакта бодо малдын жана майда жандыктардын экспорту(сатылышы), тамеки жана алкогольдук продукциялар, баалардын салттуу сезондук өзгөрүүсү.

Ошондой эле пандемиянын башталышында негизги керектөө себетин түзгөн азык -түлүк продуктыларын дүрбөлөңгө түшүрүү азык -түлүк запастарынын азайышына алып келди. 2020-жылы бардык жумушчулар 8-10 жума бою пандемия коркунучу астында эс алышты, жумушчулардын көпчүлүгү эмгек акысын сактап, суроо-талапты жогорулатышты, буга байланыштуу азык-түлүк продукциясын өндүрүү жана башка өлкөлөрдөн импорттоо кыскарды.

КР УСКнын маалыматы боюнча, ЕАЭБге кайра иштетүү өнөр жайынын продукциясын, анын ичинде азык-түлүк продукциясын жеткирүүнүн өсүшү, жарыяланган маалыматтарга ылайык, 371,8 миллион долларды түзгөн, бул көрсөткүч өткөн жылга салыштырмалуу 74,7% га көп. Бул эт, жашылча-жемишке болгон баанын өсүшүнүн фонунда болуп жатат. 120 азык-түлүктүн ичинен баалардын өсүшү 117 товарга катталды. Кыргыз Республикасында азык-түлүк коопсуздугун камсыздоодогу көйгөйлөрдү чечүү боюнча иш өтө начар жүргүзүлгөн. Белгилей кетсек, тамак -аш азыктарынын экспорту көбөйгөн сайын, мамлекеттин ичиндеги азык -түлүккө болгон баа эквиваленттүү түрдө жогорулайт. ЕАЭБ өлкөлөрүндө азык-түлүккө баанын өсүшүнүн салыштырмалуу анализи 2.8 -сүрөттө көрсөтүлгөн.

сүрөт. 2.8 - 2020 -жылы ЕАЭБ өлкөлөрүндө азык -түлүк товарларына болгон баанын өсүшү, % ченинде

Азык-түлүктүн баасынын эң олуттуу өсүшү Кыргыз Республикасында болгонун көрүүгө болот, бул 10,5%ды түзгөн, бирок орточо эмгек акы 200 АКШ долларына жакын, ал эми жашоо минимуму 6332 сом жана анын наркы азык -түлүк корзинасында 4500 сомго барабар. Мындай керектөөчү кирешеси менен кайра

иштетүү өнөр жайынын жана айыл чарбасынын жергиликтүү ишкерлерине активдүү инвестиция сала алабы? Албетте, айыл чарба өндүрүүчүсү жана кайра иштетүү өнөр жайы үчүн өз продукциясын чет элдик керектөөчүлөргө сатуу пайдалуу болуп жатат. Бул өндүрүүчүлөргө берилген кредиттердин жогорку пайызы менен татаалданат, ошондуктан баалардын өсүшүнүн негизги себептеринин бири, өлкөнүн ички рыногунда азык-түлүк товарларынын жалпы тартыштыгы менен тамак -аш азыктарынын экспорттук берүүлөрүнүн көбөйүшү, кредиттик саясат жана анын жогорку чендери. Ушунун баары өндүрүшчүлөрдү продукциясын чет өлкөлөргө сатууга мажбурлайт жана жергиликтүү **базарларда баалар көтөрүлөт.**

2020-жылы Кыргыз Республикасында талаа дыйкандарына 6-10 пайыз менен 853,2 миллион сомго болгону 2000 жеңилдетилген кредит, мал багуучуларга 799 кредит 899,6 миллион сом суммасында 6-10 пайыз менен берилген. Республикада 360 миң дыйкан чарбалары өндүрүштүк ишин жүргүзүшөт, ошондуктан фермерлердин көбү өз ишмердүүлүгүн финансылык тобокелчиликке салып, башка булактардан кредит алууга мажбур болушкан.

Эгерде биз алынган кирешенин кайра иштетүү өнөр жайынын продукциясынын көлөмүн сатууга тийгизген таасирин талдап, аларды ЕАЭБ өлкөлөрү менен салыштырсак, аны биз төмөнкү таблицада көрө алабыз.

2.7 -таблица - 2020 -жылдын январында ЕАЭБ мамлекеттеринин борборлорунда орточо айлык эмгек акынын сатып алуу жөндөмдүүлүгү.

Аталышы	Бишкек	Нур-Султан	Москва	Минск	Ереван
Орточо айлык эмгек акы, АКШ. долл.	305,5	797,6	1395,5	748,2	468
Уй эти	59,8	160,2	210,1	169,8	71,6
Кой эти	73,7	142,7	166,5	-	60,9
Каймак май	67,9	117,6	104	88,2	45,8
Жумуртка 10 шт..	411,3	1145,5	1183,5	1075,5	531,4
Сүт, литр	287,7	875,4	1167,5	668,7	350,5
Буудай уну 1 сорт	657,2	1339,7	2033,5	1230,4	561,6
1 -сорттогу нан	485,1	2082	1464,7	1201,6	475,9
картошка	1105,5	2776,0	3866,8	1875,6	1065

Түзгөн: Автор КР УСКнын маалыматтарынын негизинде.

Сиз Таблицада көрүп тургандай Бишкек калкынын ЕАЭБдин башка мүчөлөрүнө салыштырмалуу минималдуу кирешеси бар, ошондуктан сырттан келген инвестициялар анча чоң эмес. Ошондой эле, кайра иштетүү өнөр жайынын учурдагы рыногу азыркы учурда олуттуу суроо -талапка жөндөмдүү эмес. Тургундар чектелген финансылык мүмкүнчүлүктөрүн эң керектүү нерселерге жумшоого аргасыз болгондуктан, кымбат баалуу продуктылар арзанына алмаштырылат. Ошондуктан, эт кымбат болгонуна байланыштуу сатылбайт, өндүрүүчүлөр чыгымдарын актоо үчүн башка өлкөлөргө экспортту (тирүү салмакта) көбөйтүүгө мажбур болушат. Калк жоголгон килокалориялардын ордун картошка, нан сыяктуу жана башка арзан продукциялар менен толтурууга аргасыз, табигый цикл калптанат, калктын акчасы канчалык аз болсо, ошончолук алар нан сатып алууга мажбур болушат нанга, картошкага кошумча суроо-талапты пайда кылуу менен. Бул толугу менен импорттон көз каранды экенибизди кошумчалайт.

Менеджменттин рыноктук шарттарынын көз карашынан алганда, кайра иштетүү тармагынын негизги функциясы - өндүрүшкө эң төмөнкү чыгымдар жана өзү үчүн эң чоң пайдалар менен коомдун продуктыларына болгон айрым керектөөлөрүн канааттандыруу. Ушуга байланыштуу кайра иштетилген продукциянын максатын классификациялоо белгилүү мааниге ээ.

Үчүнчү бапда "Экономикалык тобокелдиктерди башкаруу механизмдин өркүндөтүүнүн негизги багыттары жана өлкөдөгү кайра иштетүү өнөр жайынын экономикалык тутумун өнүктүрүүдө тобокелдик даражасын төмөндөтүү жолдору" - кайра иштетүүчү өнөр жай ишканаларын өнүктүрүүдө инновациялык өнүгүү жана келечегин болжолдоо маселелерин талкуулайт.

Тамак -аш жана кайра иштетүү өнөр жайынын өнүгүшү азык -түлүк рыногунун жана чийки заттын калыптанышына, калктын азык -түлүккө болгон суроо -талабынын төлөө жөндөмдүүлүгүнө көз каранды. Реформа жылдарында республикада азык -түлүк рыногу пландаштыруу жана жөнгө салуу принциптери боюнча реформанын алдындагы мезгилде иштеген тамак-аш жана кайра иштетүүчү ишканалар, айыл чарба кызматы, соода уюмдары менен. айыл чарба ишканаларынын мурдагы өз ара байланыштарынын жана экономикалык мамилелеринин системасын түп тамырынан бери кайра түзүү аркылуу түзүлгөн.

Өзгөчө көңүл кайра иштетүү тармагынын көйгөйлөрүн социалдык жана экономикалык тутум катары микро жана макроэкономиканы өнүктүрүү позициясынан мамлекеттик жөнгө салууга бурулду, Өкмөт тарабынан көрүлгөн чаралардын натыйжасында жүргүзүлгөн реформалар, өлкөнүн экономикасы башталды. кайра иштетүүнү кошкондо, анын бардык тармактары. Тамак-аш жана кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүүнүн негизги багыттарына төмөнкүлөр кирет: мамлекеттик колдоо, ошондой эле бул процессти негиздүү мамлекеттик жөнгө салуу. Тамак -аш жана кайра иштетүү өнөр жайынын инновациялык өнүгүүсү тармакты модернизациялоого инвестицияларды тартуу жана бюджеттин жеңилдетилген каражаттарын бөлүү менен мүмкүн болот. Учурда кайра иштетүү тармагын модернизациялоо башталды, инновациялар киргизилүүдө жана инвестициялар тартылууда, мыйзамдык жана укуктук база, уюштуруу жана башкаруу системасы өркүндөтүлүүдө. Кайра иштетүү тармагындагы жетишкендиктер мамлекет тарабынан оң жөнгө салынышы жана башкарылышы мүмкүн.

Болжолдоо үчүн биз статистикалык маалыматтарды колдондук, анын жардамы менен кайра иштетүүчү өнөр жайдын ишмердүүлүгүн жана кайра иштетүү өнөр жайынын өндүрүлгөн продукциясынын көлөмүн талдаган экинчи бөлүмдө графиктер жана таблицалар түзүлдү. Физикалык жактан көрсөткүчтөр колдонуу үчүн жана салыштырмалуу анализ үчүн ыңгайлуу болбогондуктан, демек, нарктык көрсөткүчтөр колдонулат.

Ушуга байланыштуу, жетишкендиктерге таянып, келечектеги өндүрүштүн божомолуна жана өнүгүүнүн көлөмүнө көңүл бурудук. Кайра иштетүү өнөр жайынын продукциясын 2025-жылга чейин божомолдоо үчүн, 2.1-бөлүмчөдөгү 2.1-сүрөттө көрсөтүлгөн кайра иштетүү өнөр жайынын продукциясын 2011-2020-жылдарга карата нарктык көрсөткүчтөрдө өндүрүүнүн көлөмдөрү боюнча маалыматтарды колдондук. Сүрөттө көрсөтүлгөн маалыматтар таблицада чыныгы көрсөткүч катары колдонулат.

Көрсөткүчтөр	жылдар	Кайра иштетүүнүн өндүрүш көлөмү, өнөр жай, миң сом	Болжолдоо1
Чыныгы- факт	2011	19035,2	

	2012	21104,9	
	2013	22104,9	
	2014	24835,2	
	2015	23129,3	
	2016	25909,4	
	2017	31752,1	
	2018	31826,4	
	2019	33743,3	
	2020	31483,6	
Болжолдоо	2021		35580,52
	2022		35580,52
	2023		35580,52
	2024		35580,52
	2025		35580,52

Таблицада көрсөтүлүп тургандай кайра иштетүү өнөр жайы тарабынан 2025-жылга чейин өндүрүштүн көлөмүн болжолдоодо 2011-жылдан 2020-жылга чейинки маалыматтар колдонулганын белгилеп кетүү керек, 2019 жана 2020-жылдар COVID-19 пандемиясынын жайылуу мезгили.

Ошондуктан, божомолдун жардамы менен, биз пандемиядан келип чыккан тобокелдиктердин таасирин белгилеп, анын көлөмүн аныктагыбыз келди. Пандемиянын жайылышы кайра иштетүү тармагынын өнүгүшүнө канчалык таасирин тийгизди? 2025-жылга чейин өндүрүштүн көлөмүнүн индикаторлорун болжолдоо үчүн, биз дагы 2011-2018-жылдардагы чыныгы-факт маалыматтарын колдондук, анткени 2018-жылы Covid-19 пандемиясынын жайылышы болгон эмес. Covid-19 пандемиясынын тобокелдиктерин эске албастан, кайра иштетүү өнөр жайынын продукциясын өндүрүү көлөмүнүн өзгөрүү динамикасын аныктоо үчүн да эсептөөлөр жүргүзүлгөн. 2019 жана 2020 -жылдардагы иш жүзүндөгү көрсөткүчтөр туура эмес деп алынып салынган, биринчи этапта көрсөтүлгөн маалыматтар алынып салынгандан кийин, алар 2011 -жылдан 2018 -жылга чейин чыныгы маалыматтарды колдонууну болжошкон. Андан кийин, 2011 -жылдан 2018 -жылга чейинки болжолдуу маалыматтарды колдонуу менен, иш жүзүндө жана 2019 -жылдан 2020 -жылга чейин, кайра иштетүү өнөр жайынын 2025 -жылга чейинки өндүрүш көлөмүнүн индикаторлорун болжолдоо үчүн божомол, 3.2 -таблица. Ошондуктан, эки божомол мамычасы бар.

3.2 -таблица - 2025 -жылга чейин пандемияны эске албаганда, кайра иштетүү өнөр жайы тарабынан продукция өндүрүүнүн көлөмүн болжолдоо

Көрсөткүчтөр	жылдар	Кайра иштетүүнүн өндүрүш көлөмү, өнөр жай, миң сом	Болжолдоо1	Болжолдоо2
Чыныгы-факт	2011	19035,2		
	2012	21104,9		
	2013	22104,9		
	2014	24835,2		
	2015	23129,3		
	2016	25909,4		
	2017	31752,1		
	2018	31826,4		

Болжолдоо1	2019		33130,85357	
	2020		34946,11548	
Болжолдоо2	2021			36761,37738
	2022			36761,37738
	2023			36761,37738
	2024			36761,37738
	2025			36761,37738

Түзгөн: автор

Болжолдуу көрсөткүчтөрдү эсептөө үчүн сызыктуу теңдеме колдонулган

$$y = 1426.3x - 3E + 06$$

болжолдоонун тактыгынын мааниси

$$R^2 = 0.9167$$

жыйынтыктар жакшы, бирок биз дагы 3.2 -сүрөттөгү болжолдуу маалыматты так алуу үчүн полиномиялык теңдемени колдонобуз.

Covid-19 пандемиясынын кайра иштетүү өнөр жайынын өнүгүшүнө тийгизген таасиринин даражасын аныктоо үчүн, вирустук оору күчөп турган 2011-жылдан 2020-жылга чейинки чыныгы көрсөткүчтөр боюнча 2025-жылга чейинки болжолдуу маалыматтарды өзүнчө эсептеп чыктык. Андан кийин болжолдуу маалыматтар 2019 жана 2020-жылдарды кошпогондо 2025 -жылга чейин, ал эми болжолдуу көрсөткүчтөр 2011 -жылдан 2018 -жылга чейинки иш жүзүндөгү көрсөткүчтөрдүн негизинде эсептелген.

2019 жана 2020 -жылдарга болжолдуу көрсөткүчтөрдү аныктагандан кийин, ушул эсептелген маалыматтарга жана 2011-2018 -жылдардагы иш жүзүндөгү маалыматтарга таянып, 2025 -жылга чейинки болжолдуу маалыматтар эсептелип, графикте көрсөтүлгөн. 3.3., Бул эгерде covid-19 пандемиясы болбосо, кайра иштетүү тармагынын мүмкүн болгон өнүгүү деңгээлин ачык көрсөтүп турат.

с. 3.3. COVID-19 пандемиясынан улам тобокелдиктердин динамикасына тийгизген таасиринин болжолдонгон деңгээли

кайра иштетүү өнөр жайынын өндүрүш көлөмү 2025 -жылга чейин, миң сом

Түзгөн: автор

2019 -жылдан бери пандемиянын таасири астында өндүрүштүн көлөмү акырындык менен азая баштады. Кайра иштетүү өнөр жайынын продукциясын өндүрүү көлөмүнүн божомолу 2019-2022-жылдарга COVID-19 пандемиясынын жайылышынан улам өндүрүш көлөмүнүн жоготулушун аныктоо максатында жүргүзүлдү жана кайра иштетүү өнөр жайынын 2025 -жылга чейин болжолдонгон. өндүрүш көлөмүнүн ыктымал жоготуулары аныкталды.

Заманбап экономикалык шарттарда башкаруу жана жөнгө салуу, биздин оюбузча, ар кандай көйгөйлөрдү чечүүнү, тактап айтканда, экономикалык өсүштү стимулдаштырууну, иш менен камсыз кылууну жөнгө салууну, тармактык структуранын прогрессивдүү жылыштарын стимулдаштырууну жана экспортту колдоону камтыган кайра өндүрүү процессинин бир бөлүгү болууга тийиш. - комплекстүү изилдөөлөр жана практикалык колдонуу шартында өнүккөн өлкөлөрдө кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүүдөгү негизги оң тажрыйбалардын бири тик жана горизонталдык интеграция чийки затты өндүрүүнүн, кайра иштетүүнүн, таңгактоонун, сактоонун, ташуунун, сатуунун бардык этаптарын камтыган агроөнөр жай интеграциясынын тажрыйбасы. бир жеткирүү чынжырында болушу керек:

- 1) элиталык үрөн, жер семирткич, айыл чарба техникасы, тоют менен камсыз кылган айыл чарба өндүрүүчүлөрү (фермерлери);
- 2) кайра иштетүүчү ишканалар - иштеп жаткан модернизация жана жаңы ишканаларды куруу; жаңы, жогорку эффективдүү технологияларды колдонуу, атаандаштыкка жөндөмдүү продукцияны чыгаруу;
- 3) жабдуу жана сатуу компаниялары заманбап кампалар, муздаткыч жана тондуруучу түзүлүштөр, транспорт каражаттары менен;
- 4) дүң жана чекене соода тармагы. Ошентип, кайра иштетүү тармагынын интеграциялык ишмердүүлүгү анын эффективдүүлүгүнүн жана кирешелүүлүгүнүн ачкычы болуп саналат.

Тобокелдиктерди эффективдүү башкаруу тобокелдиктин көлөмүнө кылдат байкоо жүргүзүүнү гана эмес, жоготууларды азайтуу стратегиясын да талап кылат. Өндүрүш тобокелчиликтерин азайтуу үчүн, ишканада пландуу тапшырмаларды өз убагында аткарынуу жана продукциянын тийиштүү сапатын жокко чыгаруучу системаны түзүү максатында тиешелүү уюштуруучулук жана технологиялык чаралар иштелип жатат. Конкреттүү тобокелдиктерге таасир этүү үчүн мыкты жолдорду тандоо тобокелдиктердин бүт комплексин башкаруунун жалпы стратегиясын түзүүгө мүмкүндүк берет. Бул керектүү финансылык жана эмгек ресурстары аныкталганда, тапшырмалар түзүлүп, менеджерлер арасында бөлүштүрүлгөндө, тийиштүү кызматтар рыногу анализденгенде жана адистер менен консультация өткөрүлгөндө, бул чечим кабыл алуунун баскычы.

Тобокелдиктерди башкаруунун акыркы этабы - бул жаңы маалыматты эске алуу менен тандалган стратегияны ишке ашыруунун жыйынтыктарын көзөмөлдөө жана тууралоо. Контролдоо жоготуулар жана аларды азайтуу үчүн көрүлгөн чаралар жөнүндө маалымат алуудан турат. Бул тобокелдиктин деңгээлин өзгөртө турган жаңы жагдайларды аныктоодо, коопсуздук системаларынын эффективдүүлүгүнө байкоо жүргүзүүдө ж.б.

Кайра иштетүүчү өнөр жай ишканаларында тобокелдиктерди башкаруу системанын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен системалуу жана процесстик мамиленин алкагында, башкаруунун заманбап эффективдүү методдорун жана өндүрүштүк уюмдарды колдонуу менен, ошондой эле тобокелдиктерди башкаруу инструменттерин колдонуу менен ишке ашырылышы керек.

Агрардык сектордун өнүгүшүн изилдөө жана рынок шартында бизнести жакшыртуу үчүн биз кайра иштетүү өнөр жайынын деңгээлин жогорулатууну, продукциянын экспортун жакшыртууну, ички рынокто импортту алмаштырууну жана кайра иштетүү өнөр жайын андан ары өнүктүрүү үчүн айыл чарба өндүрүшүн башкаруунун маркетинг стратегиясын камтыйбыз. . Ата мекендик кайра иштетүү өнөр жайынын потенциалы калктын продукциясына болгон муктаждыгын чындап канааттандырууга мүмкүндүк берет.

ЖЫЙЫНТЫКТАР ЖАНА СУНУШТАР

1. Адабияттарды талдоо көрсөткөндөй, авторлор сунуштаган тобокелдиктердин классификацияларынын биринде да экономикалык тобокелчилик жок. Биз бар болгон тобокелдиктер акыры экономикалык маалыматка интеграцияланган жана финансылык натыйжаларга таасир этет деп ишенебиз. Биз экономикалык тобокелчиликти эки топко негиздеп системалаштырууну сунуштайбыз:

а) өнөр жай субъекттеринин экономикасын мамлекеттик жана социалдык жана кесиптик жөнгө салуу жол -жобосунан улам келип чыккан тышкы экономикалык тобокелдиктер (КЕХСке өтүү менен байланышкан жана Граждандык кодексте жана Салык кодексинде ар кандай чечмелениши бар тобокелдиктер);

б) ишканада негизги иш -чараларды түзүү жана жүргүзүү менен байланышкан ички экономикалык тобокелдиктер (экономикалык маалыматтын бурмаланышынан улам келип чыккан тобокелдик; профессионалдык ой жүгүртүү тобокелдиги; экономикалык саясатты түзүүдө кабыл алынган чечимдердин тобокели).

2. Кыргызстандын айыл чарбасын кайра иштетүү өнөр жайы - эффективдүүлүгү төмөн жана өнөкөт дотациялуу сектор. Төмөн өндүрүштүк потенциалга ээ, кайра иштетүү тармагынын субъекттеринин рыноктук шарттардын өзгөрүшүнө төмөн эффективдүүлүгү жана төмөн адаптациялуулугу, андыктан өндүрүштүн азыркы деңгээлин камсыздоо туруктуу жана масштабдуу мамлекеттик финансылык колдоону талап кылат, тиешелүүлүгүнө жараша, кайра иштетүү тармагынын жалпы дотациялары. мамлекеттин жалпы чыгашаларына чоң жүктү жаратат жана башка социалдык-экономикалык милдеттерди чечүү мүмкүнчүлүгүн тарытат. Буга байланыштуу кайра иштетүү тармагын реформалоо керек, жеке менчик көйгөйүн чечүү, башка маанилүү рыноктук институттарды жана айыл жергесинде инфраструктураны өнүктүрүүнү камсыз кылбоо, капиталды топтоо жана өндүрүштүн натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн шарттарды түзүү, тармакка эффективдүү ээсинин келиши.

3. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүүдө туруктуулуктун калыптанышына тышкы жана ички таасирлерди эске алуу менен тамак -аш жана кайра иштетүү өнөр жайынын өнүгүүсүн аныктоочу тышкы жана ички факторлордун бүтүндөй комплекси таасир этет. Биз экономикалык тобокелчиликтерди минималдаштырууга негизделген өндүрүш запастарын аныктоонун методологиялык негизин иштеп чыктык:

- чийки зат базасын түзүү менен өз ара байланышта туруктуу өнүгүүнүн эң маанилүү элементтерин системалуу талдоо;

- тобокелдиктерди минималдаштыруу менен тамак -аш жана кайра иштетүү өнөр жайынын туруктуу өнүгүшүнө таасир этүүчү экономикалык механизмдин ролун аныктоо;

- тамак -аш азыктарын өндүрүү жана сатуу чөйрөсүндө интеграциялык процесстерди өнүктүрүү;

- технология бириктирүүчү звено болгон факторлордун структуралаштыруусун эске алуу менен өндүрүш процесстерин моделдөө, мунун негизинде экономикалык эффект алуу керек;

- өндүргүч күчтүн негизи катары адамдын ролун белгилөө;

- экономикалык тобокелдиктерди минималдаштыруу боюнча чараларды эске алуу менен уюштуруучулук жана экономикалык процесстерди башкаруунун жана жөнгө салуунун ролун жогорулатуу.

4. Экономикалык стабилдештирүү жана андан ары өнүктүрүү инвестициялык кырдаалды түп -тамырынан жакшыртуусуз жана экономикалык тобокелдиктерди минималдаштыруу боюнча чараларды эске алуу менен тамак -аш жана кайра иштетүү өнөр жайындагы чарбакер субъекттердин инвестициялык активдүүлүгүн жогорулатуу үчүн жагымдуу шарттарды түзмөйүнчө мүмкүн эмес. Бул процессте негизги роль тең салмактуу структуралык, финансылык жана акча -кредиттик саясатты жүргүзүү аркылуу инвестицияларды мамлекеттик жөнгө салууга таандык.

Аны ишке ашыруунун негизги багыттарынын бири - экономикалык тобокелдиктерди минималдаштырууну эске алуу менен рынок шарттарына адаптацияны тездетүүгө жана атаандаштыкка жетүүгө багытталган тамак -аш жана кайра иштетүү өнөр жайын реформалоо. Капиталдын концентрацияланышына жана инвестициялык ресурстарды бириктирүүгө, ошондой эле кооперацияны жана технологиялык процесстерди өнүктүрүүгө негизделген каржылык жана өндүрүштүк топторду камтыган чоң вертикалдуу интеграцияланган структураларды түзүү практикасын улантуу керек.

5. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, агроөнөр жай сектору Кыргыз Республикасынын экономикасынын эң маанилүү сектору болуп саналат. Тамак -аш жана кайра иштетүү өнөр жайы боюнча, биздин оюбузча, канааттандырырлык эмес көрсөткүчтөрдүн негизги себептери:

- экинчи вариант боюнча ишканаларды менчиктештирүү жана экономикалык тобокелдиктерди минималдаштыруу боюнча чараларды эске алуу менен айылдык товар өндүрүүчүлөр менен кооперативдик байланыштарды үзүү;

- ишканалар үчүн чийки заттын жетишсиздиги жана экономикалык тобокелдиктерди минималдаштыруу;

- чийки затка жана энергетикалык ресурстарга баанын өсүшү;

-калктын суроо -талаптын төлөө жөндөмдүүлүгүнүн кескин кыскарышынан улам даяр продукцияны сатуудагы кыйынчылыктар;

- тобокелдиктерди минималдаштырууну эске алуу менен чийки зат жеткирүүчүлөрдүн, азык -түлүк өндүрүүчүлөрдүн жана соода ортосундагы өз ара төлөмдөрдүн көйгөйлөрүнүн курчушу;

- азык -түлүк импортунун көлөмүн экономикалык негизсиз жогорулатуу.

6. Айыл чарба рыногуна кийлигишүү тажрыйбасына таянып, кийлигишүү механизминин эффективдүүлүгүн жогорулатуу боюнча чаралар көрүлүшү керек. Механизмди өркүндөтүү жана сатып алууларга кийлигишүүнү жогорулатуу төмөнкү чараларды көрүүгө мүмкүндүк берет:

а) интервенцияларга бөлүнгөн бюджеттик каражаттардын көлөмүн көбөйтүү;

б) түшүм жыйноо аяктаганга чейин кийлигишүүлөрдү жүргүзүүнүн убактысы, эрежелери жана шарттары жөнүндө рыноктун катышуучуларына маалымдайт, түшүм жыйноо аяктагандан кийин дароо кийлигишүүнү баштайт;

в) өндүрүүчүлөрдөн гана сатып алууларды жүргүзүү же алардын биржалык соодага катышуусу үчүн кыйла жагымдуу уюштуруучулук жана укуктук шарттарды түзүү;

г) "кош сатууну" жокко чыгаруу үчүн айыл чарба продукциясын сактоого берүүдөн баш тартуу үчүн финансылык жоопкерчиликти киргизүү (мисалы, айыптар);

д) республикалык фондго эгин сатып алууну жүзөгө ашырат жана параллелдүү түрдө интервенцияны жүзөгө ашырат;

е) айыл чарба продукциясын экспорттоодо атайын бажы алымдарын киргизүү менен интервенцияны коштоо.

7. Өндүрүш жана кайра иштетүү экономикасынын анализи экономикалык тобокелдиктерди минималдаштыруу боюнча чараларды эске алуу менен тармактын эффективдүүлүгүн жогорулатууга тоскоол болгон көйгөйлөрдү аныктоого мүмкүндүк берди:

а) түшүмдүүлүктүн төмөндөшүнүн массалык түрдө жайылышына алып келген айдоо аянттарынын структурасынын бузулушу жана илимий негизделген которуштуруп айдоо;

б) үрөндүн сапаттуу сортторун, минералдык жер семирткичтерди, өсүмдүктөрдү коргоо каражаттарын сатып алууга айыл чарба өндүрүүчүлөрүнөн каражаттын жоктугу;

в) өндүрүүчүлөрдү техникалык жактан камсыз кылуунун төмөн деңгээли.

Өндүрүштүн төмөндөшү жана экспорттун өсүшү кайра иштетүүчү ишканаларды чийки зат менен камсыздоо көйгөйүн кескин курчутуп жиберди. Заманбап шарттарда кайра иштетүү өнөр жайы менен айыл чарба өндүрүшүнүн ортосундагы байланышты чыңдоо, чийки затты кайра иштетүү өнөр жайынын кызыкчылыгына баш ийген чийки зоналарды түзүү көйгөйү чечүүнү талап кылган маанилүү милдетке айланат. өлкөнүн экономикасынын ар кандай иерархиялык деңгээлдери.

Ата мекендик тамак-аш өнөр жайынын потенциалы республиканын калкынын продукциясына болгон муктаждыгын дээрлик толугу менен канааттандыра алат. Бирок ошол эле учурда өнөр жайды керектүү ассортименттеги жана сапаттагы айыл чарба сырьёсу менен камсыз кылуу, чарбакер субъекттин өздүк каражаттарынын тартыштыгын жоюу.Өндүрүштү өнүктүрүү проблемасынын теориялык аспектилерин эске алып, биз экономикалык өсүш дайыма белгилүү бир деңгээлде пайда болот деген жыйынтыкка келебиз.

Ошентип, диссертациялык изилдөөнүн жогорудагы корутундулары жана түзүлгөн сунуштары алдыга коюлган максатка жеткенин жана белгиленген милдеттердин чечилгенин тастыктайт. Автор тарабынан иштелип чыккан сунуштарды жана методдорду практикалык ишке ашыруу кайра иштетүү тармагындагы ишканалардын ишмердүүлүгүнүн экономикалык тобокелчиликтерин башкаруу механизмдин өркүндөтүүгө өбөлгө түзөт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЧЫГАРЫЛГАН ИШТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Жамашева, Г.С. Перспективы банковского менеджмента в управлении рисками [Текст] / Г.С. Жамашева // Вестник ЖАГУ.- № 1,2.- 2010.- С.222-226.

2. . Жамашева, Г.С. Инфляция и анти-инфляционная политика в условиях перехода к рыночной экономике [Текст] / Г.С. Жамашева, Б.А. Аширалиева//Вестник ЖАГУ.- № 1,2.- 2011.- С.61-64.

3. Жамашева, Г.С. Составные элементы кадровой политики менеджмента [Текст] / Г.С. Жамашева, Д.С. Касыбекова // Вестник ЖАГУ.- 2013.- № 1 (27).- С. 364-366.
4. Жамашева, Г.С. Кризис и возможность антикризисного управления [Текст] / Г.С. Жамашева // Вестник ЖАГУ.- 2013.- № 1 (27).- С. 367-368.
5. Жамашева, Г.С. Анализ налоговых доходов по Жалал-Абадской области [Текст] / Г.С. Жамашева, // Вестник ЖАГУ.- 2013.- № 1 (27).- С. 359-361.
6. Жамашева, Г.С. Принципы формирования системы менеджмента в строительных организациях [Текст] / Г.С. Жамашева, С.Ш. Сыдыков // Вестник ЖАГУ, № 1, (27), 2 часть, - 2013.- С. 163-166.
7. Жамашева, Г.С. Предпринимательство как особая форма экономической активности [Текст] / Г.С. Жамашева // Сборник научных трудов Международной научно-практической конференции «Общество и экономика в XXI в.: прикладные и фундаментальные исследования».- Уфа, 2015.- С. 88-93.
8. Жамашева, Г.С. Об организации бухгалтерского учета в КР [Текст] / Г.С. Жамашева, Аширбеков Жороева А. // Вестник МНУ им. К.Ш. Токтомаматова №1(32).- 2016- С. 41-43.
9. Жамашева, Г.С. Анализ эффективности использования денежных активов хозяйствующих резервов [Текст] / Г.С. Жамашева, Жороева А. // Вестник МНУ им. К.Ш. Токтомаматова №1(32).- 2016 С. 197-199.
12. Жамашева, Г.С. Динамика развития рынка депозитов и кредитов в КР [Текст] / А.К. Аскарлова, Г.С. Жамашева // Вестник КЭУ.- Ежеквартальный научно-практический журнал.- 2017.- №3.(41).- С. 157-161. .
13. Жамашева, Г.С. Управление налоговыми рисками как процесс принятия решений по управлению деятельностью банка [Текст] / Г.С. Жамашева // Вестник ЖАГУ- 2018.- № 4 (39).- С. 192-196
14. Жамашева, Г.С. Теоретические основы механизма банковского мультипликатора [Текст] / Г.С. Жамашева // Актуальные вопросы современной экономики.- 2020.- № 1.- С. 540-545.
15. Жамашева, Г.С. Организация внутреннего контроля налоговых рисков предприятия [Текст] / Г.С. Жамашева, Аскарлова А. // Актуальные проблемы социально-гуманитарного и научно-технического знания.- №1(21).- Курск, 2020.- С. 25-28.
16. Жамашева, Г.С. Процесс модернизации и улучшения существующей платежной системы Кыргызстана [Текст] / Г.С. Жамашева, Н.М. Ажиматова // Вестник МНУ им. К.Ш. Токтомаматова. (2)-2020.- С. 158-161.
17. Жамашева, Г.С. Рынок мамилелерге өтүү мезгилинде кайра иштетүү жана тамак-аш ишканаларынын экономикалык башкаруунун абалы [Текст] / Г.С. Жамашева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана.- 2020.- № 7.- С. 107-111.
18. Жамашева, Г.С. Кичи кайра иштетүү ишканаларды камсыздоо жана аларды башкаруунун келечеги [Текст] / Г.С. Жамашева // Известия ВУЗов Кыргызстана.- 2020.- № 2.- С. 55-59.
19. Жамашева, Г.С. Базар экономикасында өнөр жай тармагындагы ишканаларды уюштуруу жана аларды башкаруунун абалы [Текст] / Г.С. Жамашева // Известия ВУЗов Кыргызстана.- 2020.- № 2.- С. 44-49.
20. Жамашева, Г.С. Обоснованность обеспечения продовольственной безопасности в Кыргызстане [Текст] / Г.С. Жамашева // Международный журнал

08.00.05 - Экономика жана эл чарбасын башкаруу (кызмат көрсөтүү чөйрөсү) адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты илимий даражасына " Кыргыз Республикасынын кайра иштетүү өнөр жайынын субъекттерин өнүктүрүүнүн заманбап шарттарында экономикалык тобокелдиктерди башкаруу механизмдин өркүндөтүүнүн негизги багыттары" темасында Жамашева Гүлбара Султанбековнанын диссертациясына

РЕЗЮМЕ

Негизги сөздөр: экономика, менеджмент, өндүрүш, кайра иштетүү, айыл чарбасы, тобокелчилик, экономикалык эффективдүүлүк, анализ, инновация, инвестиция

Изилдөөнүн объектиси - изилдөө объектиси катары Кыргыз Республикасынын кайра иштетүү өнөр жайынын ишканалары жана алардын экономикалык ишмердүүлүгүнүн тобокелдиктерди башкаруу системасы тандалып алынды.

Изилдөөнүн предмети - Кыргыз Республикасынын экономикасынын кайра иштетүү өнөр жай ишканаларында пайда болгон уюштуруучулук жана экономикалык мамилелер.

Изилдөөнүн максаты: илимий мамилелерди иштеп чыгуу жана ушул негизде, белгисиздик шартында тобокелдиктерди башкаруу ыкмаларын колдонуу менен кайра иштетүү тармагындагы ишканалардын ишин уюштуруунун экономикалык эффективдүүлүгүн жогорулатуу багыттарын, механизмдерин жана инструменттерин иштеп чыгуу. иштөөнүн тышкы чөйрөсү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы кайра иштетүү тармагындагы ишканалардын ишмердүүлүгү үчүн теориялык жана практикалык жоболорду жана тобокелдиктерди башкаруунун инструменттерин комплекстүү изилдөөдө турат.

Изилдөөнүн практикалык мааниси. Айыл чарбасында бизнести башкаруу чөйрөсүндө экономиканы өнүктүрүү боюнча диссертациянын методикалык принциптери жана конкреттүү практикалык сунуштары чакан бизнестин экономикасынын тактикасын жана саясатын иштеп чыгууда мамлекеттик саясатты түзүүдө жана агрооноржай чарбасында ишкер институттардын ишмердүүлүгүндө колдонулушу мүмкүн.

Изилдөөнүн экономикалык мааниси. Бул изилдөө бул илимдин регионалдык экономикага тийгизген таасиринин теориясын жана методологиясын иштеп чыгат, концепциясын жана аналитикалык аппаратын кеңейтет. Изилдөөнүн натыйжасында алынган корутундулар агроөнөр жай комплексинин ишканаларынын регионалдык деңгээлинде башкаруунун экономикалык механизмдеринин негизги жоболорун тактайт жана толуктайт.

Изилдөө методикасы жана методдору: Экономикалык-статистикалык анализ жана синтез, байкоо, өлчөө жана салыштыруу.

РЕЗЮМЕ

диссертации Жамашевой Гүлбары Султанбековны на тему: “Основные направления совершенствования механизмов управления экономическими рисками в современных условиях развития субъектов перерабатывающей

отрасли КР” на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством

Ключевые слова: экономика, управление, производство, переработка, сельское хозяйство, риск, экономическая эффективность, анализ, инвестиция

Объект исследования - В качестве объекта исследования выбраны предприятия перерабатывающей отрасли Кыргызской Республики и система управления рисками их хозяйственной деятельности.

Предметом исследования являются организационно-экономические отношения, возникающие на предприятиях перерабатывающей отрасли экономики Кыргызской Республики.

Цель исследования: заключается в развитии научных подходов и на этой основе разработка направлений, механизмов и инструментов повышения экономической эффективности организации деятельности предприятий перерабатывающей отрасли с использованием методов управления рисками в условиях неопределенности внешней среды функционирования.

Научная новизна исследования состоит в комплексном исследовании теоретических и практических положений и инструментов управления рисками деятельности предприятий перерабатывающей отрасли промышленности.

Практическая значимость исследования. Методологические принципы и конкретные практические рекомендации диссертации по развитию экономики в сфере управления предпринимательством, можно применить в формировании государственной политики в области разработки тактики и политики экономики малого бизнеса и деятельности предпринимательских институтов в сфере предприятий перерабатывающей отрасли.

Экономическая значимость исследования. Настоящее исследование развивает теорию и методологию влияния настоящей науки, расширяет понятие и аналитический аппарат. Выводы, полученные в результате исследования, уточняют и дополняют основные положения экономических механизмов управления на уровне предприятий перерабатывающей отрасли. Основные положения диссертации открывают возможность, оперативно выявлять узкие места, прогнозировать их развитие, более адекватно реагировать в условиях по изменению внешней среды минимизировать экономические риски в деятельности предприятий перерабатывающей отрасли.

Методы исследования: экономико-статистический анализ и синтез, наблюдение, измерение и сравнение.

SUMMARY

dissertation of Zhamasheva Gulbara Sultanbekovna on the topic: "The main directions of improving the mechanism for managing economic risks in the modern conditions of the development of subjects of the processing industry of the Kyrgyz Republic" for the degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.00.05 - Economics and management of the national economy

Key words: economics, management, production, processing, agriculture, risk, economic efficiency, analysis, innovation, investment

Object of the research - The enterprises of the processing industry of the Kyrgyz Republic and the risk management system of their economic activities were selected as the object of research.

The subject of the research is the organizational and economic relations arising at the enterprises of the processing industry of the economy of the Kyrgyz Republic.

The purpose of the study: is to develop scientific approaches and, on this basis, to develop directions, mechanisms and tools for increasing the economic efficiency of organizing the activities of enterprises in the processing industry using risk management methods in conditions of uncertainty in the external environment of functioning.

The scientific novelty of the research consists in a comprehensive study of theoretical and practical provisions and risk management tools for the activities of enterprises in the processing industry.

The economic significance of the study. This study develops the theory and methodology of the influence of real science, expands the concept and analytical apparatus. The conclusions obtained as a result of the study clarify and supplement the main provisions of economic management mechanisms at the level of enterprises in the processing industry. The main provisions of the dissertation open up the opportunity to quickly identify bottlenecks, predict their development, respond more adequately in conditions of changing external environment to minimize economic risks in the activities of enterprises in the processing industry.

Research methodology and methods: Economics-statistical analysis and synthesis, observation, measurement and comparison.